

DIGITALISERING FÖR ALLA?

Digitaliseringens konsekvenser
för det civila samhället

mucf

Myndigheten för ungdoms-
och civilsamhällsfrågor

© Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) 2022
Uppdragsledare: Elisabet Johansson
Underlag: Policy in Practice AB
Webb: www.mucf.se

Förord

Målet för politiken för det civila samhället är att villkoren för civilsamhället, som en central del av demokratin, ska förbättras. Detta ska ske i dialog med det civila samhällets organisationer. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) ska ta fram och sprida kunskap om detta område.

Under de senaste två åren har det i myndighetens regleringsbrev specificerats ett förstärkt kunskapsuppdrag kopplat till coronapandemin. Inom ramen för detta uppdrag har myndigheten tagit fram två nulägesanalyser om hur civilsamhällets villkor påverkats under pandemin. I dessa har det framkommit att digitalisering som skett under pandemin har påverkat olika organisationer inom det civila samhället på olika sätt. Myndigheten har därför valt att genomföra en fördjupad kvalitativ studie om vad digitaliseringen fått för konsekvenser för civilsamhället och då främst hur det påverkat unga (13–25 år), äldre (65+ år) och personer med funktionsnedsättningar.

Resultaten av studien visar att i allmänhet har organisationer på nationell och regional nivå klarat omställningen bättre, medan fragmentiseringen är större på lokal nivå. Den interna demokratin och påverkansarbetet har vanligen varit lättare att ställa om. Det har i många fall varit mer utmanande att bedriva verksamheten digitalt och att bibehålla verksamhetens sociala dimension. Studien visar också att digitaliseringen skapar nya former av inkludering och exkludering, som inte nödvändigtvis följer tidigare identifierade sociala grupper, som unga, äldre och personer med funktionsnedsättning, utan ger nya grupperingar.

Studien har tagits fram på avdelningen för kunskapsstöd, uppdraget har letts av utvecklingsledare Elisabet Johansson. En dialog med representanter från civilsamhällesorganisationer ligger till grund för rapporten. Myndigheten vill tacka organisationernas representanter för att de har delat med sig av sina erfarenheter

Lena Nyberg, generaldirektör
Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Syfte	6
Vad är digitalisering?	6
Metod	7
Disposition	9
Digitalisering av den interna demokratin	10
Digitalisering som förbättrar	11
Digitalisering som förhindrar	13
Digitalisering som ökar och minskar tillgänglighet	17
Digitalisering av verksamheten och den sociala dimensionen	21
Digitalisering som förbättrar	22
Digitalisering som förhindrar	25
Digitalisering som ökar och minskar tillgänglighet	28
Digitalisering av påverkansarbetet	35
Digitalisering som förbättrar	35
Digitalisering som förhindrar	37
Digitalisering som ökar och minskar tillgänglighet	39
Digitalisering för alla?	41
Självständighet och oberoende	41
Långsiktighet	44
Kvalitet	45
Mångfald	46
Öppenhet och insyn	47
Dialog	47
Avslutande diskussion	49
Förslag och bedömningar	52
Referenser	59

Sammanfattning

Pandemin har inneburit en snabb digitalisering i hela samhället. Även stora delar av det civila samhället har digitaliserats, men det finns relativt liten kunskap om hur organisationerna och deras medlemmar påverkats av digitaliseringen.

Denna rapport syftar till att öka kunskapen om detta samt identifiera utmaningar och hinder samt positiva konsekvenser av digitaliseringen för civilsamhället. Ett särskilt fokus har lagts på att kartlägga konsekvenserna för unga (13–25 år), äldre (65+ år) och personer med funktionsnedsättningar.

Digitaliseringen har påverkat alla delar av organisationerna och deras verksamhet. I allmänhet har organisationer på nationell och regional nivå klarat omställningen bättre, medan fragmentiseringen är större på lokal nivå. Där har vissa klarat omställningen bra, medan andra pausat verksamheten i väntan på att restriktionerna ska släppa och de kan återuppta den reguljära verksamheten igen.

Digitaliseringen möjliggör en inkludering av personer som tidigare inte kunnat delta i det civila samhället. Parallellt skapar den trösklar som många, men inte alla, klarar av att ta sig över. Detta ger upphov till nya former av inkludering och exkludering i civilsamhället. Varken unga, äldre eller personer med funktionsnedsättning har påverkats på ett likartat sätt inom respektive grupp. I stället har individerna i dessa grupper inkluderats eller exkluderats beroende på andra parametrar som exempelvis socioekonomiska förutsättningar eller digitala kunskaper, som i högre grad påverkar individernas förutsättningar till digital delaktighet.

Utifrån hur deras målgrupper, medlemmar, förtroendevalda och anställda kan eller har möjlighet att delta digitalt ger detta olika organisationer olika förutsättningar att digitalisera sin verksamhet. Den interna demokratin och påverkansarbetet har vanligen varit lättare att ställa om med god eller rimlig kvalitet. Det har i många fall varit mer utmanande att bedriva verksamheten digitalt. Att bibehålla verksamhetens sociala dimension har varit svårt och många beskriver att de ser fram emot att återuppta den fysiska verksamheten igen. De som lyckats väl med sin digitalisering har nyttjat två parallella strategier:

- Ändra genomförandet av fysiska aktiviteter, så att de är möjliga att göra digitalt.
- Göra helt nya aktiviteter, utformade specifikt för att passa i digitala format.

Det är vanligt att nyttja båda strategierna samtidigt och att dra nytta av fördelarna med båda för att skapa en så meningsfull och givande verksamhet som restriktionerna tillåter.

I slutet av rapporten återfinns tre förslag på åtgärder samt två bedömningar om hur det civila samhällets förutsättningar att verka digitalt kan förbättras utifrån de sex principer som finns för uppföljningen av civilsamhällespolitiken samt hur den digitala delaktigheten kan öka, såväl i civilsamhället som i samhället i stort.

Inledning

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor driver sedan våren 2020 ett kunskapsuppdrag med anledning av coronapandemin. Inom ramen för uppdraget har MUCF arbetat parallellt för att öka kunskapen hos både offentliga aktörer och det civila samhället om civilsamhällets möjligheter att verka under pandemin.

MUCF har även i flera rapporter analyserat utvecklingen av det civila samhället under pandemin, där har myndigheten kunnat konstatera att pandemin satt spår. Pandemin har påverkat såväl möjligheterna att bedriva verksamhet som organisationernas påverkansarbete. Pandemin har även medfört negativa konsekvenser för organisationernas ekonomi och de uppger att risken är stor att de tappar medlemmar. Men bilden är inte entydig, det finns även organisationer som har klarat omställningen väl och många uppger att de har goda möjligheter att utveckla verksamheten under kommande år (MUCF 2021).

Pandemin har inneburit en snabb digitalisering i samhället. Denna digitalisering har skett även i många av det civila samhällets organisationer, men det finns relativt liten kunskap om hur organisationerna och deras medlemmar påverkats av digitaliseringen. Särskilt vad gäller digitaliseringens konsekvenser för unga, äldre och personer med funktionsnedsättning i det civila samhället. Med denna rapport vill MUCF påbörja arbetet med att täppa till denna kunskapslucka.

Syfte

Studiens syfte är att identifiera utmaningar och hinder samt positiva konsekvenser av digitaliseringen för civilsamhället. Syftet är även att föreslå hur det civila samhällets förutsättningar att verka digitalt kan förbättras. Förslagen och bedömningarna inriktas på att både möjliggöra för det civila samhället att nyttja de möjligheter som digital omställning erbjuder och mildra potentiella negativa effekter av den digitala omställningen.

Vad är digitalisering?

Digitalisering är ett begrepp som kommit att få stor användning under senare år, inte minst under pandemin, när den kommit att påverka arbetsliv och fritid för en stor mängd människor på delvis nya sätt. Digitaliseringsrådet (2021) definierar på sin hemsida, under fliken begrepp, digitalisering på följande vis:

Digitalisering innebär att digital kommunikation och interaktion mellan människor, verksamheter och saker blir självklara. Allt större delar av tillvaron är digitaliserad samtidigt som vi i allt mindre grad kan skilja ut det digitala från det icke-digitala.

Det finns mycket forskning om digitaliseringen och vad den innebär för människor och samhällen. Det finns även flera olika sätt att närma sig digitalisering som begrepp och vad det innebär. Ett sätt är att skilja på begreppen

digitisering och **digitalisering**, där digitisering avser att föra över analoga format till digitala, exempelvis genom att skanna text för att göra den digitalt läsbar, eller hålla möten digitalt istället för fysiskt, men där mötets utformning förblir detsamma. När denna åtskillnad görs mellan begreppen, avses med digitalisering i stället att omvandlingen till digitala format inbegriper en förändring av verksamheten, exempelvis genom att rationalisera bort vissa arbetsuppgifter, eller förbättra informationsförsörjning eller tillgänglighet i tid och rum.

Ett annat sätt att närma sig begreppet digitalisering är SAMR-modellen (Puentedura 2010). Den tydliggör att skillnaden mellan digitisering och digitalisering inte är svart/vit, utan består av en skala av mer och mindre. Puentedura har valt att dela in skalan i kategorier, efter graden (eller den uppnådda nivån) av verksamhetsomvandling som överföringen till digitala format innebär. De olika nivåerna förutsätter därmed också gradvis ökande digitala förmågor hos deltagarna.

Den första nivån är **Substitution**, där den analoga tekniken enbart ersätts av digital teknik, exempelvis att skriva på dator i stället för att använda penna och papper. Den andra nivån är **Augmented**. På denna nivå förstärks eller underlättas ett beteende, exempelvis att du räknar snabbare i Excel än för hand. På den tredje och fjärde nivån ändras det som ska göras på ett avgörande sätt. Nivå tre utgörs av **Modification**. Där ändras det som görs på ett sätt som är distinkt annorlunda än när det gjordes fysiskt. Det kan innebära att skriva samtidigt i ett delat digitalt dokument eller fika ihop digitalt i stället för fysiskt. På nivå fyra, **Redefinition**, omdefinieras uppgiften och blir en helt ny och annan aktivitet, exempelvis att spela in en podd i stället för att skriva ett dokument.

Dessa nivåer av digitalisering kan vara en utgångspunkt i läsningen av rapporten, då en stor del av de intervjuade föreningarnas berättelser handlar om hur de lyckas eller misslyckas med att ta sig upp på de olika nivåerna. Rapporten redogör för vilka hinder och trösklar de möter på vägen samt vilka strategier de använder sig av för att antingen själva klättra upp för nästa tröskel eller stödja andra att göra detsamma. Rapporten tar också upp de strategier som finns för att kompensera och erbjuda alternativ för de personer som varken själva eller med stöd vill eller kan klättra upp på nästa nivå av digitalisering.

Metod

Studien har genomförts genom två samråd och sex gruppintervjuer med organisationer från det civila samhället. Därtill gjordes en mindre kunskapsöversikt i syfte att fördjupa förståelsen av digitaliseringens konsekvenser för civilsamhället, för att förbättra studiens utformning och innehåll.

Sammanlagt har 37 representanter från organisationer i civilsamhället deltagit i intervjuer och samråd. Urvalet av deltagande organisationer gjordes för att spegla konsekvenserna av digitaliseringen under pandemin med fokus på unga, äldre och personer med funktionsnedsättning. Inbjudan skickades till organisationer som fått bidrag från MUCF under tidigare år, samt till MUCF:s övriga nätverk av civilsamhällesorganisationer. Utskick gjordes även specifikt till organisationer som organiserar unga, äldre och/eller personer med funktionsnedsättningar eller har desamma som målgrupp. Intresserade organisationer fick sedan anmäla sig till studien. Därefter valdes sådana organisationer ut

som organiserar en eller flera av dessa grupper, antingen genom att vara en organisation specifikt för någon av dessa grupper, eller genom att gruppen utgör en betydande del av organisationens medlemmar eller målgrupper. Därutöver syftade urvalet till att även spegla en bredd av verksamheter och förutsättningar kopplat till geografisk hemvist, det vill säga organisationer i olika delar av Sverige och på platser med olika grad av urbanitet/ruralitet.

Det första samrådet genomfördes i september 2021 och där deltog 15 organisationer från det civila samhället på nationell nivå. Dess syfte var att öka kunskapen om digitaliseringens konsekvenser på övergripande och nationell nivå, samt stämna av inriktningen av det fortsatta arbetet med studien med dessa organisationer. Därigenom kunde det efterföljande arbetet utformas för att vara till nytta både för det civila samhället och för MUCF.

Därefter genomfördes sex gruppintervjuer med organisationer på regional och lokal nivå. Dessa gruppintervjuer tog avstamp i fyra olika teman/frågor:

- Vad är den viktigaste konsekvensen av digitaliseringen som du vill lyfta kopplat till...
 - intern demokrati
 - verksamhet
 - den sociala dimensionen
 - påverkansarbete.
- Vilka metoder och arbetsätt har din organisation utvecklat eller anpassat för att kunna verka digitalt under pandemin?
- Vilka typer av stöd skulle ni behöva för att lyckas ännu bättre med digitaliseringen framöver?
- Vad är er viktigaste lärdom om hur digitaliseringen under pandemin påverkat villkor och förutsättningar för unga, äldre och personer med funktionsnedsättning?

Under gruppintervjuerna deltog sammanlagt 22 organisationer. Avslutningsvis genomfördes i början av oktober ett avslutande samråd, dit alla organisationer som deltagit under samråd eller gruppintervjuer bjöds in. Där deltog 12 organisationer. Under det avslutande samrådet föredrogs preliminära resultat från studien, som deltagarna ombads att reflektera kring, ge återkoppling på, nyansera och utveckla. Denna återkoppling inkluderades i det fortsatta analysarbetet.

Inför samråd och gruppintervjuer ombads samtliga inbjudna organisationer att besvara en kort enkät, kallad preintervju. Den användes för att kartlägga och skapa en god förståelse hos intervjuerna om de olika erfarenheter och tankar som organisationerna ville bidra med. Detta bidrog till att underlätta planering och moderering samt tidsåtgång för olika teman under mötena på ett så bra sätt som möjligt. Preintervjuerna bidrog med en mängd fritextsvar och även dessa analyseras i rapporten.

Både samråd och gruppintervjuer gjordes som webbmöten och tog ungefär 1,5 timme vardera. De dokumenterades genom anteckningar och spelades in digitalt. Samtliga citat i rapporten har anonymiserats och stämts av med respektive organisation, som fått möjlighet att godkänna citatet, justera det eller helt avstå från att bli citerad.

Bland de intervjuade organisationerna ingår både ideella föreningar och religiösa samfund. För att underlätta läsningen används begreppen förening och organisation synonymt i rapporten och båda syftar på de intervjuade organisationerna som grupp, oavsett deras specifika associationsform.

Disposition

Efter denna inledning ges i kapitel två en beskrivning av hur den interna demokratin påverkats av pandemin. Kapitlet inleds av en redogörelse för hur digitaliseringen förbättrat den interna demokratin, därefter fokuseras det på hur digitaliseringen förhindrat interna demokratiska processer och kapitlet avslutas med en redogörelse av hur digitaliseringen ökat och minskat tillgängligheten för olika grupper att delta i den interna demokratin, med särskilt fokus på sådant som haft betydelse för en eller flera av grupperna unga, äldre och personer med funktionsnedsättning.

De två efterföljande kapitlen följer en liknande struktur, men fokuserar i stället på verksamheten och den sociala dimensionen (kapitel tre) och påverkansarbetet (kapitel fyra).

I det femte kapitlet analyseras resultaten utifrån hur digitaliseringen bidrar till eller motverkar förverkligandet av de sex principerna för den nationella civilsamhällespolitiken. Analysen leder fram till ett antal områden där det kan vara värdefullt att utveckla åtgärder för att bidra till realiserandet av politiken i takt med den pågående digitaliseringen.

I det avslutande kapitlet läggs de förslag och bedömningar fram som myndigheten ser behov av att det arbetas vidare med.

Digitalisering av den interna demokratin

Intervjuerna visar att alla organisationer har påverkats av digitaliseringen, men att detta har skett på delvis olika sätt och gett olika konsekvenser för olika organisationer. Ibland har samma organisation även påverkats på olika sätt på olika nivåer i organisationen. Det finns även gott om exempel på organisationer där vissa medlemsföreningar klarat omställningen bra, medan andra klarat den mindre bra eller inte alls.

Vissa organisationer hade påbörjat ett arbete med digitalisering redan innan pandemin och stod väl rustade med utbildade ledare och en digital infrastruktur som kunde stödja en övergång till digitala arbetssätt.

Andra organisationer fick påbörja arbetet med digitalisering i samband med att restriktionerna infördes. Dessa beskriver ett sökande och ett successivt lärande i organisationen, där de föreningar vars medlemmar, anställda och förtroendevalda redan besatt goda digitala färdigheter hade lättare att ta till sig utvecklingen och bidra med kompetens i organisationen, likväl som att stödja andra i detta.

Vi fick ganska snabbt i gång digitala medlemsträffar av olika slag och gick över till att köra personal- och andra interna möten digitalt. [...] De flesta på riksförbundets kansli var vana att arbeta till viss grad digitalt så tillräckligt med kunskap fanns på plats. Det fanns även tillräckligt med IT-kunskap och resurser för att underlätta kansliets omställning. Bilden av hur det var i våra lokalföreningar är väldigt blandad. En del ställde om snabbt och en del lade ned sin verksamhet nästan helt.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

Det är vanligt att det finns stora skillnader inom organisationerna. Riksorganisationer beskriver att de vanligen stod bättre rustade än andra nivåer i organisationen. Det är heller inte ovanligt att det i vissa lokalföreningar fungerat bra att ställa om, medan det i andra fungerat sämre eller inte alls. Detta är i stor utsträckning en konsekvens av de digitala färdigheter som anställda, förtroendevalda och medlemmar i organisationen besitter, vilket utvecklas i kapitlets senare delar. I föreningar där detta inte fungerat beskriver deltagarna att lokalföreningarna i princip har lagt ned sin verksamhet under pandemin, för att invänta att verksamheten kan återupptas som vanligt igen när pandemin är över.

I MUCF:s enkät till det civila samhället i oktober 2020 uppgav en femtedel av de svarande att pandemin påverkat organisationens interna demokratiska processer i mycket eller ganska hög utsträckning. En knapp fjärdedel uppgav att förutsättningarna påverkats i medelhög utsträckning och lite mer än hälften uppger att den interna demokratin påverkats i låg utsträckning eller inte alls (MUCF 2020).

Organisationernas erfarenheter färgar i stor utsträckning deras beskrivningar av vad som har fungerat och inte, samt hur de har anpassat sig efter de nya förutsättningarna. Detta kapitel fokuserar på det som i huvudsak varit gemensamma erfarenheter för de som organiserar unga, äldre och personer med funktionsnedsättning. Det beskrivs utifrån hur organisationerna uppger att digitaliseringen har påverkat den interna demokratin, inledningsvis med fokus på det som blivit bättre. Därefter vänds blicken mot det som blivit sämre. Avslutningsvis undersöks hur digitaliseringen på olika vis bidragit till ökad och minskad tillgänglighet för olika grupper, med särskilt fokus på unga, äldre och personer med funktionsnedsättning, samt på stöd från externa aktörer som varit betydelsefullt för den digitala tillgängligheten för dessa grupper.

Digitalisering som förbättrar

Oavsett om de intervjuade organisationerna organiserar unga, äldre eller personer med funktionsnedsättningar, beskriver de ofta att digitaliseringen för med sig en mängd fördelar för den interna demokratin. En vanlig åsikt är att den interna demokratin varit likvärdig med förhållandena innan pandemin, vilket illustreras av det första citatet (nedan). De intervjuade beskriver olika vägar som just deras organisation tagit för att kunna bibehålla en god interndemokrati, i form av såväl kontinuerliga styrelsemöten, som årsmöten, rikskonferenser och liknande sammankomster. En av de intervjuade beskriver till och med att den interna demokratin i organisationen sammantaget kan ha förbättrats genom digitaliseringen, vilket illustreras av det andra citatet (nedan).

Möten har hållits på styrelsenivå och dokument förmedlats via nätet och våra hemsidor och app. Årsmöten har skett per capsulam eller nu senare då några har fått träffas och genomföra möten. Demokratin tror jag inte naggats i kanten av denna period!

Pensionärsorganisation

En del menar att de demokratiska processerna blivit mer demokratiska. Vi har sett att fler har haft möjlighet att delta i riksförbundets aktiviteter för att man har sluppit resa (vilket sparat både tid och pengar). Vi kunde genomföra föreningsstämman med lika många deltagare som vanligt, men [det] krävde mycket förberedelse och ett annat arbetssätt både inför och under själva stämman för att säkerställa att alla kunde få sin röst hörd.

Intresseorganisation

Citatet (ovan) kommer från en organisation på regional nivå (överst) och från en riksorganisation (näst överst). De visar att det finns flera anledningar till att vissa organisationer upplever att demokratin i organisationen kan ha förbättrats av digitaliseringen. En är att organisationerna lyckats hitta sätt att genomföra både större och mindre möten digitalt, utan att närvaron i mötena minskat. En annan anledning är att digitaliseringen är en avståndsöverbryggande teknik.

Genom att förbereda möten på ett bra sätt, blir det möjligt för personer att delta utan att resa. Just detta att inte behöva resa till föreningens möten har underlättat för många organisationer, där flera beskriver att föreningsarbetet kunnat ske mer effektivt och med högre kvalitet just på grund av digitaliseringen.

Eftersom alla möten har hållits på distans har vi vunnit en del på effektivitet, exempelvis genom att möten går snabbare att genomföra, kortare restider och att vi börjat använda oss av videomöten i stället för att endast ha telefonkonferenser.

Ungdomsorganisation

Den avståndsöverbryggande tekniken har möjliggjort för nya grupper att delta. Sådana grupper som nämns är både personer i landsbygder som tidigare inte kunnat delta på grund av långa avstånd och/eller bristande kollektivtrafik, personer som vårdar anhöriga i hemmet och inte kan lämna dem ensamma, likväl som personer som tar hand om små barn i hemmet. Det har även ökat tillgängligheten för grupper som skulle ha behövt beställa färdtjänst för att kunna ta sig till mötet, samt för personer som kan ha svårt att betala reskostnaden eller som slipper ta ledigt lika länge från sitt arbete för att kunna delta i mötet.

Vi har haft medlemsaktiviteter via Teams, det har faktiskt funkade bra. Kanske är det skönt för vissa att slippa förflyttning och att behöva använda färdtjänst.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

Genom att digitaliseringen möjliggör för fler att delta över längre avstånd, ökar det även möjligheten att dela idéer och interagera, inte enbart inom den egna föreningen utan även mellan lokala föreningar på olika platser, på ett sätt som de som främst varit lokalt engagerade inte haft möjlighet till tidigare.

Tidigare jobbade vi bara i närområdet, de som bodde på landet utanför kunde inte komma. Men nu kan de delta på mycket längre avstånd, för att de kan vara med digitalt.

Välgörenhetsorganisation

Vi har börjat med digitala infoträffar och digital verksamhet samt digitalt årsmöte. Det har gjort vissa delar mer geografiskt tillgängliga och därmed möjliggjort för våra medlemmar att interagera i större utsträckning.

Ungdomsorganisation

Annat som uppskattas i de digitala mötena är möjligheten att själv som deltagare i mötet kunna styra ljud och bild självständigt, för att kunna ta del av innehållet på sina egna villkor. Detta är något som utvecklats i takt med att de digitala verktygen förbättrats, där det successivt tillkommit nya möjligheter i de vanligare webbmötesverktygen. En del i detta är möjligheten till en chattkanal, parallellt med mötet. Den har nyttjats för att exempelvis ställa frågor och bidra med information från deltagare. En av de intervjuade beskriver även att chatten nyttjats på ett mer innovativt sätt, genom att den gav de unga deltagarna en möjlighet att föra en parallell diskussion som upplevdes mer relevant. På så vis satte de unga en egen agenda och nyttjade mötestiden för att parallellt delta både i det ordinarie mötet och ett mer utforskande samtal, där grunden lades

för en i föreningen helt ny verksamhet, baserad specifikt på de ungas egna behov, erfarenheter och intressen.

Vi behöver se en förändring i hur vi jobbar och strukturerar arbetet, vi behöver hitta nya former för att få med de unga. På digitala årsmötet hade vi chatten öppen under mötet, och flera unga snackade där under hela mötet. Resultatet blev att ett nytt nätverk startades, det hade aldrig hänt om vi hade setts fysiskt, för de hade inte kunnat sitta och prata över rummet.

Intresseorganisation

Som citatet (ovan) visar, har denna erfarenhet även lett till att den vuxna föreningsrepresentanten insett att organisationen behöver hitta nya former för organisering, för att inkludera unga och ta tillvara deras engagemang i verksamheten, vilket i sig kan ses som en insikt om behovet att ytterligare demokratisera verksamheten. En insikt som uppstått just av att via digitala mötesformer synliggöra ett behov och de latenta möjligheter som detta kan medföra. Intervjuade framför även att digitaliseringen bidragit till ökad delaktighet och minskad miljöbelastning genom minskat resande och möjligheter att dela dokument digitalt, vilket minskat behovet av utskrifter.

Digitalisering som förhindrar

Digitaliseringen har inte varit enbart positiv. De intervjuade beskriver även en rad försämringar och svårigheter kopplat till möjligheterna att realisera intern-demokrati i praktiken. Svårigheterna beskrivs som kopplade främst till antalet mötesdeltagare, där ett större antal ställer ökade krav på att hantera exempelvis demokratisk formalia i form av röstlängder och rösträkning samt propositionsordning och ordningsfrågor under mötet. Detta innebär att det ofta, men inte alltid, är mer komplicerat att organisera årsmöten och kongresser på nationell nivå, än årsmöten i en lokalförening. Samtidigt har riksorganisationer vanligen mer resurser avsatta för att organisera sina större möten. Flera organisationer beskriver även att de, oavsett nivå, fått stöd av sitt studieförbund för att lyckas organisera sina större möten, vilket varit mycket uppskattat.

Vid inledningen av pandemin saknades det i många organisationer en gemensam teknisk standard, inkluderande såväl hårdvara och mjukvara som exempelvis licenser. Detta gjorde steget stort för personer med lägre digital förmåga. För dem var det en utmaning bara att starta en dator eller surfplatta och lyckas navigera till och logga in i rätt program eller app. Därtill kom utmaningar i form av att även klara av att hantera skiftande tekniska verktyg för exempelvis webbmöten och omröstningar.

Alla har olika smarta telefoner och läsplattor och datorer, det gör det svårare. Om man har varit med på ett Zoom-möte så kan man märka att kameran stängs av när man i stället ska delta i Skype-möte. Det är svårt att göra manualer, när alla har olika grejer. Vi pratar om att göra utbildningar, men det måste vara när man kan sitta bredvid, det är mycket hands on för att kunna göra det.

Välgörenhetsorganisation

När det inledningsvis saknades en gemensam teknisk standard i organisationen, likväl som licenser och utbildningar i de valda verktygen, ledde detta till att medlemmar och förtroendevalda i flera fall valde att organisera föreningens möten i de mötesverktyg som de själva hade tillgång till privat genom arbete eller andra engagemang. Det var en pragmatisk väg för att få verksamheten att fungera, men innebar också att olika plattformar användes vid olika tillfällen. Detta gjorde det svårare för personer med låga eller obefintliga digitala kunskaper att lära sig hantera de digitala verktygen tillräckligt väl för att delta i verksamheten. Det var en situation där medlemmar och förtroendevalda fick laga efter läge, snarare än att organisationen inledningsvis tog ett helhetsgrepp om vilka digitala lösningar som skulle användas och organiserade utbildningar och stöd till medlemmarna att lära sig att hantera dessa lösningar.

Särskilt bland äldre som inte redan kände att de hade en grundläggande digital kunskap, kombinerades detta av ett motstånd, ofta blandad med rädsla, för att ge sig i kast med det som de inte behärskade och därigenom utsätta sig för risken att bli lurad och utsatt för bedrägerier, ID-kapning eller andra brott i den digitala miljön. Denna osäkerhet utgjorde ytterligare en tröskel för att självständigt prova och successivt lära sig tekniken på egen hand.

Många äldre är rädda för att de kan bli lurade med tekniken. Man kan bli lurad och få någon som tömmer bankkontot. Vi äldre vill ha en manual och sitta och fundera. Unga provar sig fram i stället.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

IT-säkerhet kan ha stora konsekvenser för både individer och organisationer. Under intervjuerna nämns dock så gott som enbart utmaningar relaterade till individer och risken för att bli lurad på internet. Utmaningar för organisationer relaterade till exempelvis GDPR, lagen om digitala anslagstavlor, upphovsrättslagen eller betydelsen av var de servrar som lagrar organisationens data är lokaliserade nämns sällan eller aldrig. Samtalen ger intryck av att organisationernas fokus legat vid att få organisationen att fungera och ställa om verksamheten i vid mening, snarare än att fördjupa sig i de juridiska och IT-säkerhetsmässiga konsekvenserna av de tillämpade lösningarna. Däremot förekommer det att deltagare beskriver att detta är frågor som de behöver lära sig mer om framöver.

[Den bristande] bredbandsutbyggnaden kan vara ett stort hinder för att över huvud taget kunna vara med. Det ska måste dessutom finnas teknisk kompetens och utrustning: en del föreningar behöver mer utrustning och man behöver kunna söka pengar till det. Det är även kopplat till avtal, upphovsrätt etcetera – man behöver veta vad man får och inte får dela digitalt.

Intresseorganisation

Fokus för organisationerna har i stället varit att stödja medlemmar, anställda och förtroendevalda att få en grundläggande vana vid digitala verktyg och miljöer. Detta stöd har ofta erbjudits av organisationer på lokal nivå, med stöd av studieförbund och/eller riksorganisation. Organisationernas fokus har även varit att hantera utmaningar kopplade till att alla inte bor på platser där det

finns bredband eller täckning för mobiltelefoni, samt att vissa saknar tillgång till digital utrustning i form av dator, smarta telefoner eller läsplattor.

Man kan inte ta för givet att det är så smidigt att bara koppla upp sig digitalt när man har med äldre att göra, det funkar inte. Alla har inte en dator, man kanske har en surfplatta eller telefon, men man ska kunna tekniken. [...] Gemene man är rädd - det är så krångligt. Ingen maskin är lik den andra. Tangentbord och plattor ser inte precis likadana ut, har du en Iphone eller Android, det är milsvida skillnader att hantera det.

Pensionärsorganisation

De milsvida skillnader i att hantera tekniken som citatet (ovan) pekar på, återkommer i flera intervjuer. Detta relateras även till utmaningarna i att lära ut digital förmåga från en grundläggande nivå, där det krävs stöd i form av att sitta bredvid och hjälpa till att klicka sig fram steg för steg. De intervjuade reflekterar över att detta är ett reellt och stort behov hos vissa medlemmar, men att restriktionerna under pandemin som hindrat personer från att mötas fysiskt och tillsammans ta sig an de digitala verktygen, har gjort detta till en svåröslig knut.

Visst, det kom ganska snart via studieförbunden kurser som man kunde gå, men då kunde man inte göra det heller, för att det var begränsningar i att samlas. Då fick de rådet att försöka använda barnbarnen och lära sig av dem, men då fick de inte träffa dem heller och det har blivit en ond cirkel av detta.

Pensionärsorganisation

Samtidigt har det inte alltid funnits ett intresse av att ta del av de stöd och utbildningar som erbjudits, kanske delvis på grund av en rädsla för att bli utsatt för bedrägerier i den digitala miljön.

Vi har blivit erbjudna att biblioteket kan komma ut till föreningar och berätta hur man gör och visa hur man använder telefoner, plattor etcetera, men det är väldigt få som har anammat den möjligheten som biblioteket erbjudit. Men det kanske är en rädsla för det, även på grund av det tidningarna skrivit om till exempel kapning av bank-id.

Pensionärsorganisation

I sammanhanget är det dock nödvändigt att betona att många äldre har en stor digital kompetens, utmaningen är emellertid att inte alla har det. Organisationerna beskriver att det finns personer med hög, likväl som med låg eller obefintlig digital kompetens i alla grupper, oavsett hur dessa grupper kategoriseras och avgränsas från varandra. Inte alla unga har heller tillräckliga kunskaper om hur en dator fungerar för att exempelvis kunna ta på sig en administrativ roll i föreningen, eller ta del av information som skickas via e-post. En av de intervjuade uttrycker det så här:

Vår utmaning var att hitta en plattform som våra medlemmar accepterar och använder. Unga använder inte samma plattformar som vi, de vill ha snabba chattforum där info går ut direkt och sedan är borta i princip.

Välgörenhetsorganisation

Intervjuerna visar även att det i vuxen och arbetsför ålder finns personer som inte heller har den grundläggande digitala förmåga som krävs för att vara delaktig i en digital miljö. Detta utvecklas i kommande kapitel om konsekvenserna för den sociala dimensionen i föreningarna och deras verksamhet för medlemmar och målgrupper. I detta kapitel konstateras i stället att delaktighet i föreningarnas interna demokratiska arbete, exempelvis föreningsmöten och årsmöten, inte alltid upplevs som så rolig och givande, i synnerhet när delaktigheten är digital. För att motivera medlemmar att delta beskriver flera organisationer att de tidigare försökt att kombinera dessa interndemokratiska processer med mer ”roliga” inslag i form av exempelvis fester eller kulturella inslag. Detta har varit svårare att locka med när mötena genomförts digitalt, vilket inneburit att deltagandet i dessa forum i vissa organisationer minskat. I andra organisationer har deltagandet i stället ökat eller varit oförändrat, beroende på att de digitala formerna tillgängliggjort mötena för nya grupper. Så sammantaget finns det flera olika krafter som bidrar till att antingen öka eller minska deltagandet och hur detta fallit ut i praktiken skiljer sig åt mellan olika organisationer, beroende på en mängd olika faktorer som haft betydelse i det enskilda fallet.

Digitaliseringen har även påverkat viljan att delta i större möten och debatter i organisationerna, vilket är betydelsefullt inte minst för de organisationer där politik och lobbying är en stor del av verksamheten. En organisation beskriver det så här:

Vad gäller kongresser har påverkan varit stor. Många av våra föreningar och regionala organ vill inte ha politiska debatter digitalt för att röstning och yrkanden är krångligt, och många medlemmar upplever det som svårt att delta. När så ändå gjorts har vi märkt av ett minskat engagemang för debatterna, vilket tyder på att engagemanget minskar med digitala lösningar. De flesta politiska förslagen har därför bordlagts till extrainsatta årsmöten planerade till när restriktionerna släpper, eller tills nästa års årsmöten.

Ungdomsorganisation

Det lägre engagemanget för att delta till följd av att verksamheten blivit digital, är något som ofta lyfts, både i fråga om delaktighet i den interna demokratin och i föreningens verksamhet som sådan. Detta utvecklas vidare i kommande kapitel.

Digitalisering som ökar och minskar tillgänglighet

Vissa aspekter har varit särskilt betydelsefulla för att öka eller minska tillgängligheten för olika grupper när det gäller den interna demokratin. Medan det som beskrivs i föregående avsnitt fokuserar på sådant som förbättrats eller försämrats genom digitaliseringen på ett sätt som är relativt likt för både unga, äldre och personer med funktionsnedsättningar, fokuseras i detta avsnitt sådant som specifikt varit betydelsefullt för en eller ett par av dessa grupper. I detta avsnitt lyfts också sådant stöd som getts av externa aktörer och som haft en betydande påverkan för den digitala tillgängligheten i organisationerna för dessa grupper.

Ett sådant betydelsefullt externt stöd har getts av studieförbund. Under intervjuerna beskrivs att dessa i många fall, men inte i alla, varit betydelsefullt för att klara av övergången till digitala demokratiska processer, likväl som en digital verksamhet. Detta nämns som värdefullt av de organisationer som har haft behov av och tagit emot sådant stöd, oberoende av vilka grupper som organisationen främst organiserar. Några typer av stöd som organisationerna nämner är exempelvis att de fått utbildning och möjlighet att nyttja studieförbundens licenser för programvara för att exempelvis ordna större möten. Även teknisk support vid årsmöten och möjlighet att låna teknisk utrustning för att genomföra olika event nämns som betydelsefullt. Därtill kan även läggas den typ av digitalt stöd som medlemmar och målgrupper kan ta del av som privatpersoner, genom studiecirklar om exempelvis smarta telefoner och läsplattor. En pensionärsorganisation, vars representant har erfarenhet av arbete på både regional och lokal nivå i föreningen uttrycker det så här:

Fler av oss har lärt oss detta att prata via datorn och utvecklat hur vi kan jobba tillsammans, vi har även börjat att fika tillsammans och vi har en agenda så vi inte drar ut på tiden hur mycket som helst. [Vårt studieförbund] började ett arbete med att lära oss att använda Zoom och grupprum och ha mer seriösa samtal. Den biten har blivit väldigt bra för oss när det gäller styrelsearbete och att umgås föreningar emellan. [Vårt studieförbund] har varit väldigt bra där och satt fokus på hur vi kan jobba.

Pensionärsorganisation

De intervjuade nämner även att digitaliseringen, genom att de kan delta direkt från hemmet och själva styra sin upplevelse i form av ljud och bild, har underlättat för personer med funktionsnedsättningar att delta på mer likvärdiga villkor. Särskilt möjligheten att gå ifrån under mötet och vila en stund, antingen under pauser, eller genom att bara slå av ljud och bild en stund, beskrivs som en förbättring, jämfört med fysiska möten.

Fördelen med att det är digitalt, när det är paus så kan jag lägga mig en stund om jag blir trött, eller dricka lite.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

Digitala verksamheter har ökat tillgängligheten för personer med olika funktionsnedsättningar. Teckenspråkiga, inom kyrkan, hade en vana att jobba digitalt redan innan pandemin, så för dem har det inte varit så svårt med tekniken. Det har blivit mer jämlikt mellan olika grupper.

Religiöst samfund

Det finns en samstämmighet mellan organisationerna i att unga som grupp har goda digitala förmågor, även om detta så klart inte gäller alla unga. Samtidigt beskriver flera av de intervjuade att det ändå har funnits ett motstånd bland unga att delta digitalt. Det beskrivs som en digital trötthet, där de unga efter att ha gått i digital skola hela dagen vill göra något annat än att sitta i digitala möten även på sin fritid.

Många av våra medlemmar är duktiga med tekniken. Det handlar snarare om att kunna planera evenemang digitalt samt att ha ork att göra det utöver allt skolarbete som redan sker digitalt. Inspiration kring vad man kan göra på distans skulle behövas, särskilt nu när situationen har pågått så länge.

Ungdomsorganisation

I organisationer som har ett stort fokus på att vara demokratiskola för unga, har denna del påverkats mer än andra delar. De beskriver att det kan vara krävande att börja gå upp i talarstolen och argumentera. Under fysiska möten kan de unga få stöd och uppmuntran av någon som sitter bredvid. Det saknas under digitala möten, vilket kan göra att tröskeln att ta del i den interna debatten i föreningen blir högre.

Politik står i centrum på våra möten, så besluten vi fattar är inte det centrala, utan debatten och få chans att öva på att debattera och se olika frågor från olika sidor, svårt att göra det digitalt, det blir annan upplevelse. Särskilt svårt för nya medlemmar, när du inte har kompis som peppar dig att gå i talarstolen. Tyngre att sitta hemma i digitalt möte hela dagen.

Ungdomsorganisation

Bland vissa, men inte alla, äldre finns det, som beskrivits i tidigare avsnitt, behov av ökad digital förmåga. Flera av de organisationer som organiserar äldre, beskriver att det finns ett motstånd mot digitaliseringen. Motståndet beskrivs som grundat i både rädsla och osäkerhet, men också i att detta kan vara något som de faktiskt inte vill eller ska behöva tvingas in i. Under intervjuerna diskuterar föreningarna detta motstånd och hur det kan vara möjligt att vända det till en vilja och drivkraft för digitalisering. De intervjuade menar att motståndet inte enbart är kopplat till digitaliseringen i sig, utan även till vem som lär ut, där de har sett att viljan att ta del av den digitala tekniken ökat betydligt när de som lärt ut varit unga, i stället för andra medlemmar i vuxen eller mogen ålder i den egna föreningen.

Vi har haft ledare som har försökt lära ut hur man använder datorer, plattor och smartphones. Men det har varit lättare hos oss när unga har lärt ut detta än när äldre gjort det. Det finns flera orsaker till detta bland annat är det så trevligt att få unga på besök.

Pensionärsorganisation

För att det ska vara möjligt, eller sannolikt att personer ska kunna vara digitalt delaktiga finns det en rad trösklar som måste sänkas och knutar som måste lösas. Tillgång till bredband och uppkoppling saknas för vissa, inte minst för personer som bor i landsbygder eller i andra områden som är vita fläckar på tillgänglighetskartan. Andra trösklar för digital tillgänglighet kan vara att personen inte har köpt dessa tjänster, vilket i sin tur kan bero på exempelvis låg ekonomisk standard, låg digital förmåga eller en ovilja att delta i digitaliseringen. Ytterligare anledningar till bristande digital delaktighet kan vara att personen bor i en familj där deras närstående vuxna inte har sådana abonnemang, att personen bor på ett LSS-boende eller boende för ensamkommande där det saknas wifi, i kombination med att personen saknar de identitetshandlingar som krävs för att teckna internetabonnemang. Även att sakna den tekniska utrustning som krävs för att kunna delta, eller bo på ett sådant sätt att det inte är möjligt att gå undan och få vara ifred, kan vara hinder för digital delaktighet. Till detta kommer även upplevda svårigheter i att använda den teknik som de själva har tillgång till, där telefon varit ett sätt att nå fram till personer som inte lyckats överbrygga en eller flera av dessa trösklar.

Många har haft tekniken men särskilt en del äldre har haft svårt att kunna använda den. De kan också vara svårt för vissa grupper att få ekonomin att räckta till abonnemang och utrustning. Vanlig telefon har varit ett sätt att nå äldre utan smarta telefoner.

Religiöst samfund

Till detta kommer betydelsen av språkkunskaper i både svenska och engelska för att kunna navigera i och förstå knappar och menyer i de olika program för digital kommunikation. Beroende på det egna modersmålet likväl som på förmågan i främmande språk, kan detta vara en större eller mindre tröskel och påverka personer med svenska som modersmål i kombination med låga eller inga kunskaper i engelska, likväl som vissa grupper av personer med utländsk bakgrund, som ännu inte hunnit lära sig vare sig svenska eller engelska.

Zoom är ytterligare en barriär för folk, det är på engelska. Teams är bättre, det är på svenska.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

Jag jobbar med nyanlända, vi har grupper med olika ålder, en del är pensionärer som är nyanlända. Många av dem, de som kom från Afghanistan, de hade aldrig haft möjlighet att gå i skolan, de kan inte läsa sitt modersmål. När corona gör att man inte kan köra sin verksamhet, så säger de att de vet inget om mobilen, de har aldrig använt en smart telefon. [...] När man inte kan språket, engelska, svenska, sitt modersmål skrivet, så kan man inte läsa. Det tog tre veckor att lära alla deltagare att komma in i Zoom, det är en lång process.

Välgörenhetsorganisation

Att uttrycka sig i skrift i digital form kan vara en ytterligare tröskel, som tillkommer när möten blir digitala och förväntningar ställs på att skriva i chatten, samt att föra mötesanteckningar och andra skrivelser som blir resultatet av mötena digitalt.

När vi skulle ha en ny sekreterare, så sa den att "Jag kan inte data, jag kan inte göra det eller det". Man är rädd att man inte kan uttrycka sig, skriva, lägga ut det eller skicka det digitalt till de andra, man kan inte skriva en artikel till tidningen.

Pensionärsorganisation

Det är chattgrupper vid sidan av det digitala mötet som är minst lika viktiga som mötet, men det är många som inte kan ta del av den biten. Det är många som retar sig på det, på dålig språkbehandling. [...] Det finns även många som är så dåliga på att skriva och uttrycka sig, att det inte går att förstå. De kommer också att hamna utanför. Om man ska chatta och skriva så vet jag inte hur man ska göra, de kommer inte att kunna göra sig hörda.

Intresseorganisation

För personer med goda språkfärdigheter finns fler trösklar att ta sig över. Själva deltagandet i ett digitalt forum i sig kan också vara en tröskel. Särskilt när det kopplas till att även ta plats och göra sin röst hörd i digitala fora. Medan det för vissa är en självklarhet att göra det, kan det upplevas som ett större steg för andra, där det kan behövas ett initialt stöd även för att ta det steget.

Möten har vi kunnat organisera som vanligt, men det är en bra fråga hur den digitala omställningen har påverkat. Många vill inte delta i Zoom-möten, eller vågar inte prata högt i ett digitalt mötesrum så det är mycket möjligt att demokratin har påverkats negativt även om vi har gjort allt "by the book".

Ungdomsorganisation

De många trösklarna kan möjligen vara en bidragande anledning till att organisationerna beskriver att motivationen att ta till sig den digitala tekniken, kan vara låg hos personer som ännu har många trösklar kvar att ta sig över.

Vi har en grupp som inte har justa telefoner eller digitalt stöd i form av dator/surfplatta, de står utanför och man vill inte aktivt delta, berörda markerar det väldigt tydligt.

Pensionärsorganisation

Digitalisering av verksamheten och den sociala dimensionen

Intervjuerna i denna studie visar att digitaliseringen har påverkat alla typer av verksamheter, men på delvis olika sätt och i olika hög grad. Vissa organisationer beskriver att de på ett bra sätt lyckats ställa om sin verksamhet, medan den i andra organisationer minskat kraftigt eller helt upphört. Att bibehålla verksamhetens sociala dimension har varit utmanande.

Intervjuerna ger uttryck för att graden av omställning beror både på verksamhetens karaktär, i betydelsen hur lätt eller svår den varit att ställa om, och på de resurser och digitala färdigheter som organisationens anställda, medlemmar, förtroendevalda och målgrupper hade när restriktionerna under pandemin trädde i kraft. Ytterligare en faktor av betydelse är vilken motivation som organisationerna beskrivit att de har haft och deras tilltro till att det är möjligt och fruktbart att organisera en digital verksamhet.

De intervjuade beskriver även olika erfarenheter av intresset för verksamheten under pandemin, där medlemsantalet i vissa organisationer varit konstant eller ökat, medan det minskat i andra föreningar. Detta speglas även i deltagandet i verksamheterna, där deltagandet ökat i vissa verksamheter, medan det minskat i andra.

I detta kapitel fokuseras inledningsvis på sådan verksamhet som fungerat bra att ställa om till digitala format under pandemin. Därefter vänds blicken mot sådant som fungerat sämre. Dessa delar fokuserar på sådant som är relevant för såväl unga, äldre och personer med funktionsnedsättning, som för många andra grupper av människor. Avslutningsvis beskrivs specifikt hur tillgängligheten påverkats positivt och negativt på sätt som påverkar främst någon eller några grupper, med särskilt fokus på grupperna unga, äldre och personer med funktionsnedsättning.

I MUCF:s enkät till det civila samhället i oktober 2020 ställdes frågor om hur organisationerna förhållit sig till att ställa in och ställa om sin verksamhet. I enkäten uppgav nära sju av tio att de ställt in mindre än hälften av föreningens verksamhet. En fjärdedel uppger att de ställt in mellan hälften och två tredjedelar av verksamheten och färre än en av tio organisationer (7 procent) att de ställt in all sin verksamhet. Drygt hälften (55 procent) uppger att de ställt om eller på annat sätt genomfört mer än hälften av verksamheten. Nästan hälften (45 procent) uppger att de gjort detta med upp till en fjärdedel av verksamheten, medan färre än en av tio (7 procent) uppger att ingen verksamhet har ställts om eller genomförts på annat sätt (MUCF 2020).

Digitalisering som förbättrar

Digitaliseringen har enligt de intervjuade gjort en mängd saker bättre, enklare, snabbare och mer tillgängligt för olika grupper. En del i detta som särskilt lyfts är att möten, föredrag och utbildningar blivit lättare och billigare att organisera. Detta har redan nämnts i föregående kapitel, eftersom det har haft stor betydelse för den interna demokratin i organisationerna. Men det har även skapat fördelar för genomförandet av verksamheten, genom att dra nytta av teknikens avståndsoverbryggande funktion. Det har gjort det billigare, enklare och mer miljö- och klimatvänligt att organisera större sammankomster, genom att kostnader för lokaler, resor, mat och logi kunnat undvikas helt eller i hög grad. Det skiljer sig mellan organisationerna i vilken utsträckning dessa kostnader vid fysiska sammankomster hade belastat medlemmarna eller organisationen, men oaktat denna fördelning är den gemensamma bilden att det blivit billigare och enklare för alla parter.

Andra konsekvenser som är kopplat till detta är att tidsåtgången för att delta blivit mindre, vilket gjort möten tillgängligare för grupper som i annat fall inte hade kunnat resa, exempelvis på grund av olika funktionsnedsättningar, ansvar för vård av barn eller andra anhöriga, begränsad ekonomisk situation eller andra åtaganden eller förutsättningar som gör det svårt att resa och vara borta över natten eller en längre tid.

Vi har nått fler. Sådana i förskingringen, sådana som inte kan komma till vår [lokal] till exempel på grund av funktionshinder. Vi har fått in många som inte kunnat delta tidigare, till exempel de som sköter anhöriga och inte kan lämna dem, de har kommit till webinarerna. [...] Vi har nått en grupp som man aldrig når annars, som inte kommer ut och aldrig kan delta. Vi kommer att livesända så att de som är på distans kan delta digitalt, medan de andra är där fysiskt.

Intresseorganisation

Citatet (ovan) visar även en relativt vanlig strategi i omställningen, där fysiska träffar, ofta utomhus eller med stora avstånd inomhus, kombineras med livesändningar och/eller inspelningar till personer som deltar på distans, ofta från hemmet. De intervjuade lyfter fram betydelsen av att de på detta sätt når grupper som innan pandemin varit exkluderade och på grund av olika anledningar aldrig kunnat delta i någon verksamhet. Genom digitaliseringen har dessa grupper fått möjlighet att bli inkluderade under likvärdiga förutsättningar som andra.

Under pandemin har flera organisationer, både i civilsamhället och i olika myndigheter, gjort ansträngningar för att tillgängliggöra ett större utbud digitalt. Detta har varit värdefullt för andra organisationer, som plötsligt kunnat ta del av utbudet utan att själva behöva resa för att få en sådan tillgång. Detta beskrivs exempelvis av organisationer som har en grund i ett gemensamt intresse, vilka har kunnat träffas digitalt och ta del av digitala resurser, som tillgängliggjorts av andra aktörer.

För kulturarvsintresserade har Riksantikvarieämbetet, Livrustkammaren, Stadsmuseet, andra museer, institutioner och organisationer öppnat sina samlingar eller bjudit in till webinarier via digitala medier. Du behöver inte resa på konferens utan kan delta digitalt. Det är ekonomiskt och utvecklande, bra förebilder för ett vidgat deltagande.

Intresseorganisation

Flera organisationer beskriver även att de själva gjort sitt eget utbud digitalt tillgängligt för andra, vilket bidragit till att även föreningar på lokal nivå kunnat få ett regionalt, nationellt eller internationellt deltagande i sina aktiviteter.

Här har det sett olika ut. Vissa föreningar ser att fler personer har deltagit i aktiviteterna, och då även från andra delar av Sverige. Det lokala har blivit nationellt och ibland nordiskt! Medan andra har sett ett minskat deltagande. Antalet medlemmar totalt sett har dock inte minskat.

Intresseorganisation

Omställningen till digital verksamhet karaktäriseras av två parallella strategier, dels att göra aktiviteter på andra sätt, dels att göra andra aktiviteter. Båda har varit vanliga strategier. Medan organisationer i viss mån kan luta mer åt den ena eller andra strategin, är det ändå vanligt att tillämpa båda strategierna parallellt, för att få en god blandning av aktiviteter och bibehålla en känsla av att det är roligt och givande att delta i verksamheten, även om den för tillfället bedrivs i digitala format.

De intervjuade ger en rad exempel på aktiviteter som de överfört i digitala format, men där kärnan i aktiviteten är densamma. Bland dessa återfinns exempelvis de som organiserat digitala läger, där deltagarna deltagit via sociala medier och gemensamma mötesrum och utmaningar. En idrottsförening beskriver hur de delat ut träningsredskap till alla att ha hemma och därefter kört styrketräningspass tillsammans, där de unga deltar digitalt från hemmet.

Verksamheten har påverkats mycket, men vår tränare lade ned ett jättejobb för att förändra träningen, det var tränarledda träningar som utfördes hemma. [...] Vi har ett styrketräningspass på vintern, med medicinbollar och styrkeband, de unga var hemma och tränade och hade en tränare som var med digitalt och ledde dem.

Idrottsorganisation

Flera föreningar beskriver digitala promenader, där personer går på olika platser samtidigt och har ett gemensamt videomöte i gång. Det förekommer även att ledaren filmar promenadvägen i förväg, så att alla som inte kan promenera kan delta digitalt och ta del av ledarens promenadvideo parallellt. Föreningar som har kulturella aktiviteter beskriver att de kunnat webbsända sina uppträdanden och vissa beskriver att de hållit digitala vernissager och utställningar.

Andra vanliga alternativ är att boka in gemensamt fika och umgänge via videomöten, att ha event i gång fysiskt, som filmas och webbsänds till de som på grund av restriktioner eller andra faktorer inte kan delta, samt hybridmöten i

kända omgivningar, där platsen för mötet förmedlar en känsla som sprids till de som deltar digitalt i mötet.

Vi ser en stor ökning av livesända och inspelade gudstjänster via olika kanaler. Begravningar har sänts live för att öka möjligheten till deltagande. Det finns också digitala samtalsgrupper, ungdomskvällar, babysång med mera.

Religiöst samfund

Det finns även gott om exempel på organisationer som valt att göra helt nya aktiviteter, i omställningen till digital verksamhet. Det kan exempelvis handla om att börja arbeta på nya sätt med sin närvaro i sociala medier och på sina hemsidor, för att göra verksamheten och organisationens budskap tillgängligt digitalt.

Genom den aktiverade Facebooksidan har föreningen nått ut till allmänheten och sidan har ökat från 250 till 300 följare under våren och sommaren 2021. 25 nya medlemmar har tillkommit. Föreningen erbjuder verksamheter som webinarier, vandringar, musikupplevelser och nu till hösten kan föreningen blygsamt öppna hembygdsgården [namn] med sitt populära söndagsfika med föreläsningar. Genom webinarierna, som försökt efterlikna mötena på [hembygdsgården], har det funnits tid för deltagarna att bekanta sig med varandra och tala om kulturarvet från föreläsningen och egna erfarenheter och dessutom träffa nya människor. Dessutom har medlemmar som i vanliga fall inte kan delta på [hembygdsgården] kunnat delta vilket är ett stort plus. Platsen, inte deltagarna, för vandringarna har också filmats vid tillfället. Ett sätt för de som inte kan vara med att ändå få känna sig delaktiga.

Intresseorganisation

Andra nya aktiviteter som organisationerna börjat med är exempelvis att spela in poddar och skapa verksamhet i nya digitala forum. Flera organisationer beskriver att detta inletts genom att de tagit reda på vilka digitala forum som är populära bland deras målgrupper, för att därefter skapa verksamhet med dessa forum som bas.

Vi har skapat en discordserver och har spel- och pratkvällar via den servern. Vi har haft fördjupningshelger via Zoom, möten via Zoom. Ett läger gjorde vi via Instagram.

Ungdomsorganisation

De intervjuade reflekterar även kring att det helt enkelt varit nödvändigt att hitta andra sätt att bedriva verksamheten och hitta roliga format även digitalt, exempelvis quiz, som kan motivera medlemmar och målgrupper att aktivera sig.

”Allt det sociala som kommer från att ses över en kopp kaffe har försvunnit, men det är andra lösningar som har tillkommit, baserade på hur den digitala världen fungerar, till exempel quiz, som kan få folk att engagera sig och kanske komma ut och röra på sig litegrann. Det är spännande och man försöker hitta lösningar.

Intresseorganisation

Tips och stöd i fråga om idéer på rolig verksamhet som kan göras digitalt, är även en av de saker som de intervjuade organisationerna ser som ett utvecklingsområde, där de gärna tar emot tips och stöd i hur de kan vidareutveckla dessa delar av verksamheten.

Restriktionerna under pandemin gav särskilt svåra konsekvenser för personer i riskgrupper, ofta äldre personer och personer med funktionsnedsättningar, som ombads att hålla sig hemma och ha så liten fysisk kontakt med andra personer som möjligt för att undvika smitta. Bland organisationer med en stor andel äldre och/eller personer med funktionsnedsättning som medlemmar sågs detta som en stark riskfaktor för ensamhet, vilket föreningarna gjorde stora ansträngningar för att mildra och förekomma.

Digitaliseringen har medfört mycket positivt, som webinarier och liknande. [...] Många klarar det utmärkt bland funktionsnedsatta men inte alla. De läser helst en papperstidning, men inte ofta på hemsidan. Så vi satte in en annons i tidningen, för att visa att vi inte har glömt dem. Vi ringde runt till alla medlemmar och skickade ut en papperstidning, så att de ser att vi inte har glömt dem. Vår kommun har varit så fyrkantig. Föreningslivet har fått fixa saker, de gör inte det.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

Vi skaffade telefonnummer till alla, det vill säga 800–900 personer och höll kontakten via sms. Det som händer och som de kan delta i har de fått via sms och det har fungerat bra, vi har nått många. De som inte har sms, har en kompis som kunnat förmedla informationen. Men folk har blivit mer ensamma, vi har saknat det fysiska mötet.

Pensionärsorganisation

Organisationerna har gjort en mängd insatser för att förebygga och mildra ensamhet bland sina medlemmar och målgrupper, men som citatet ovan visar, är det trots detta vanligt att de beskriver att de saknar och längtar efter det fysiska mötet. Detta, det vill säga de behov som inte kunnat tillfredsställas till fullo genom digitalisering, utgör temat för kommande avsnitt.

Digitalisering som förhindrar

Trots att föreningarna lyckats digitalisera en stor del av sina verksamheter, är det fortfarande en lång väg kvar innan den digitala verksamheten lyckas fylla alla de behov som den tidigare fysiska verksamheten gjorde. Restriktionerna gjorde det nödvändigt att digitalisera verksamheten under pandemin, men det finns inga krav på att verksamheten ska fortsätta att vara digital när restriktionerna

har släppt. De intervjuade organisationerna beskriver ofta att det finns delar av deras verksamhet som inte går att överföra i digital form, däribland vissa gruppverksamheter, att vara ute och träffa folk och att därigenom även värva nya medlemmar.

Vi är i skogen tillsammans, det är svårt att göra digitalt. Vi har tappat medlemmar och oerhört mycket intäkter och inte kunnat bedriva vår verksamhet. Vi har varit dåliga på att vara ute och träffa nya medlemmar, det har inte gått. I vår verksamhet funkar det inte att umgås digitalt.

Intresseorganisation

I kapitlet om den interna demokratin beskrivs hur unga upplevt en digital trötthet, som minskat deras motivation att efter en digital skolgång under dagen, även delta i digitala fritidsaktiviteter på kvällar och helger. Detta har även påverkat ungas motivation att delta i föreningarnas verksamhet.

Vi har ställt om där det har gått att hitta digitala lösningar som exempelvis digitala danspass, digitala rörelsefilmer, utbildningar och möten med mera. Men för en hel del är det svårt att hitta digitala lösningar, som lagidrotternas träningspass, och det har varit mycket, mycket färre deltagare för att ungdomar har varit trötta på de digitala passen.

Idrottsorganisation

Motivationen att delta i digital verksamhet påverkas även av att det, enligt de intervjuade, upplevs mindre givande och meningsfullt att vara socialt digitalt. Det leder till att det är svårare att motivera folk att delta. När färre deltar blir det ännu mindre givande för de som deltar. Därtill minskar det digitala formatet i sig känslan av att vilja delta i diskussionerna och uttrycka sin mening. I efterhand upplevs även det sociala utbytet av att delta som mindre och tillsammans skapar dessa faktorer en negativ spiral, som det kan vara svårt att komma till rätta med.

Många evenemang har vi fått ställa in, det sociala utbytet är inte lika bra digitalt än vad det skulle vara face-to-face. Det är svårt att motivera folk att komma in till Zoom-möten, samt svårare att skapa diskussion och aktiviteter digitalt.

Ungdomsorganisation

Särskilt verksamhetens sociala dimension har varit svårt att kompensera genom digitala träffar. De intervjuade vittnar om att det personliga mötet i sig har kvaliteter, som inte är möjliga att uppnå digitalt. Detta är en starkt bidragande orsak till den sviktande motivationen att delta i verksamheten som organisationerna beskriver, men det kan ge särskilt kännbara konsekvenser för personer i sköra situationer, som längtar efter gemenskap och vänner.

Digitaliseringen kan inte ersätta det personliga mötet fullt ut när livet är skört. Många vittnar om längtan att få mötas i grupp igen och det handlar ofta om saknaden efter gemenskap och vänner.

Religiöst samfund

De intervjuade beskriver även att det med digitala verktyg går ganska bra att underhålla befintliga relationer, men att det är svårt att bygga upp nya relationer med personer du inte känner sedan tidigare. Även detta ses som en konsekvens av att ”det sociala” inte är lika socialt när det förmedlas genom en skärm och digitala gränssnitt. Vissa beskriver att det känns stelt, andra att det är svårare att bygga upp en tillit och känsla av gemenskap och känslomässig värme.

Stora delar av utbildningsverksamheten har kunnat bedrivas digitalt, men medlemsrekryteringen har lidit stort. När de sociala inslagen försvunnit har engagemanget för träffar och dylikt minskat rejält.

Ungdomsorganisation

Vi kunde snabbt ställa om till digital verksamhet rent praktiskt. Vår utmaning har varit att få eleverna lika engagerade digitalt som fysiskt. Vi har haft utmaningar med närvaro och relationsskapandet framför allt.

Välgörenhetsorganisation

Andra beskriver att deras träffar i vanliga fall är inspirerande, men att det varit svårare att skapa inspirerande sammanhang digitalt, vilket i sin tur minskat närvaron.

Vi saknar sociala band genom fysiska träffar. Inspiration blir dalande och flera är inte med på digitala träffar. Jag tror att vi har tappat många volontärer.

Välgörenhetsorganisation

Flera beskriver att det är utmanande att arrangera digital verksamhet som lockar till deltagande. Detta blir ännu svårare, när medlemmar eller målgrupper inte har tillgång till den digitala teknik, uppkoppling och de digitala färdigheter som krävs för att de ska kunna delta i en digital verksamhet. Detta är en aktuell svårighet för individer från många olika kontexter, däribland personer i landsbygder utan bredbandstäckning, personer med knappa ekonomiska resurser, personer med lägre kunskaper i svenska och engelska och personer som av olika anledningar, exempelvis ålder eller funktionsnedsättning, har svårt att ta till sig den digitala tekniken.

Någon sa att det var skönt att slippa åka 10 mil för att kunna vara med på möten, nu behövde den bara åka 0,5 mil [för att komma till en plats där det finns bredband]. Men det krävs god bredbandstäckning. Ska detta fungera, inte minst för våra äldre och unga, så kräver det bredbandsuppkoppling. Vi kommer inte klara detta om vi inte får bättre täckning i hela landet. Jag kan sitta här [och delta i intervjun] för att vi har en förening som grävt ned fiber, men tar jag fram mobilen så har jag ingen täckning. Medlemmar i förbundet har inte kunnat delta för att de inte haft uppkoppling.

Intresseorganisation

Det är även vanligt att flera svårigheter sammanfaller, så att det krävs inte en, utan flera parallella lösningar och stöd, för att möjliggöra för dessa personer att delta i en digital verksamhet.

Många av våra medlemmar har inte tillgång till vare sig dator eller internet. Vi kunde erbjuda ett fåtal lånedatorer eller maxantalet på 8 personer att sitta i våra lokaler. Men många föräldrar inte har datakunskaper/språkkunskaper som är tillräckliga för att vara aktiva digitalt.

Idrottsorganisation

Den viktigaste lärdomen är att digitaliseringen har påverkat villkor och förutsättningar negativt för våra medlemmar. Hälften av medlemmarna har exkluderats och inte kunnat vara med. Man har inte tänkt på hur man inkluderar alla äldre, alla som inte har ekonomi att ha denna utrustning.

Pensionärsorganisation

Citaten (ovan) illustrerar utmaningar som möter personer som av olika anledningar inte har förutsättningar att delta i digital verksamhet utan ett mer omfattande stöd från samhället eller de organisationer som de har kontakt med. Det kan exempelvis vara vissa, men inte alla personer i grupper såsom äldre, yngre, yrkesverksamma utan digitala krav i yrket, personer med funktionsnedsättning, personer med låga färdigheter i svenska och engelska i tal och skrift, personer med låg kognitiv förmåga, ensamkommande, personer med låg socioekonomisk standard, personer med psykisk sjukdom, hemlösa eller personer som av andra anledningar har svårt att ta till sig den digitala tekniken. I nästa avsnitt utvecklas detta, utifrån de faktorer som bidragit till att öka eller minska tillgängligheten för en eller flera av dessa grupper.

Digitalisering som ökar och minskar tillgänglighet

Organisationer där en större andel av medlemmar eller målgrupper bedöms ha svårigheter att delta i digital verksamhet, har vanligen gjort stora ansträngningar för att inkludera dem. Inkluderingen bygger på tre kompletterande strategier som innebär att

- sänka trösklarna för deltagande, genom att göra den digitala verksamheten så tillgänglig som möjligt
- höja den digitala förmågan, genom att erbjuda stöd och utbildning, samt tipsa om och förmedla stöd och utbildning som ges av andra aktörer, i syfte att öka den digitala förmågan hos medlemmar, målgrupper, anställda och förtroendevalda
- komplettera den digitala verksamheten med fysisk verksamhet eller fysiska metoder, alternativt metoder som bygger på en äldre teknik, som fler förväntas ha tillräckliga färdigheter inom, exempelvis telefon och sms.

Nyttjandet av äldre teknik beskrivs som en vanlig metod att nå personer med lägre digital delaktighet, inte minst i föreningar som organiserar en hög andel

äldre eller personer med funktionsnedsättningar som riskerar att påverka de digitala färdigheterna. Men flera av metoderna har även nyttjats i organisationer för personer i alla åldrar, exempelvis idrotts- och intresseföreningar.

Vi är en ganska digital förening. Vi har en sms-grupp som vi använder nästan dagligen för att kommunicera med hela föreningen och alla är med i all kommunikation. Men det har inget med pandemin att göra, det hade vi tio år tidigare redan. Alla sms skickas i gruppen och når alla medlemmar i gruppen, så det når alla telefoner som kan sända och ta emot sms. Men det är ändå en tröskel, där de allra äldsta i föreningen tycker det är lite jobbigt att använda digitala verktyg.

Idrottsorganisation

Att ersätta nyare digital teknik med äldre är en vanlig metod, där telefonkontakt varit en vanlig metod för att nå de medlemmar som inte kommunicerar via nyare digitala tekniker. Även att skicka brev och annonsera i lokala medier är metoder som flera nyttjat med framgång, för att nå alla i föreningen.

Telefon är det vi har jobbat mest med. I föreningen är vi över 400 personer och 32 är inte nåbara digitalt. De får alltid brev så fort vi gör ett utskick till medlemmarna. Vi gör även annonser i lokalpressen, men för vissa föreningar blir det så dyrt, så de annonserar i lokalbladet i stället. Vi har nått någon slags acceptans att jobba digitalt.

Pensionärsorganisation

Andra sätt har varit att fysiskt gå runt och lämna brev till de i organisationen som inte går att nå på andra sätt, men också att flytta en stor del av verksamheten utomhus, för att kunna fortsätta att träffas med lägre risk för smittspridning.

Vi har 'brevduvor', personer som går runt och lämnar pappersbrev etcetera med det vi vill sprida till dem som inte har den digitala förmågan. Den sociala dimensionen är det viktigaste för oss. Medelåldern är 80 år, de behöver träffa människor och umgås, så vi har hållit i gång en del verksamheter där vi kunnat träffas ändå, boule, promenader, tipspromenader etcetera, där vi kunnat träffas utomhus. Idag genomförde vi den 83 promenaden sedan pandemin startade.

Pensionärsorganisation

De organisationer som främst organiserar unga, beskriver att de nyttjar flera parallella strategier för att nå och motivera deltagande i verksamheten. En del i detta är att arrangera digital verksamhet på plattformar där de unga redan är aktiva och känner sig hemma, vilket beskrivits i tidigare delar av kapitlet. En annan delstrategi är att skapa en mix av aktiviteter, där vissa sker utomhus och andra i olika digitala forum. Exempelvis genom läger eller aktivitetshelger, där den ena dagen sker utomhus och den andra digitalt, eventuellt genom att helt eller delvis spela i en gemensam spelvärld, exempelvis Minecraft.

För unga har det tidvis ordnats utomhusaktiviteter för att kunna samlas. Vi gjorde en extra satsning över sommaren 2020 för barn och unga med exempelvis dagläger och olika träffar. På en del håll ordnades också sommarjobb för unga. Detta var aktiviteter för att mötas fysiskt men ungdomskvällar, konfirmandträffar med exempelvis Minecraft har också gjorts digitalt. Det har ökat under pandemin även om det funnits på sina håll även tidigare. Då har man samlats för att spela i samma lokal, nu har man spelat hemifrån i stället. Det har inte gått överallt, det bygger på att du har ledare som kan det, eller har öppenhet för att lära sig.

Religiöst samfund

Som citatet (ovan) pekar på, är en viktig förklaring till hur väl organisationerna har klarat av att digitalisera verksamheten, vilken digital förmåga verksamhetens ledare besitter, deras motivation att göra en digital verksamhet och vilka digitala plattformar de redan känner till och känner sig bekväma i att använda. Hur betydelsefull ledarnas kompetens i den digitala omställningen är, lyfts även av Svenska Kyrkan (2021) som identifierat detta som avgörande för hur deras församlingar hanterat omställningen.

Svårigheten att få till den sociala dimensionen av verksamheten är ett vanligt tema även i föreliggande studie. Det är tråkigt för de flesta, i olika grad, men föreningarna vittnar om att vissa grupper drabbas hårdare än andra när den sociala kontakten som organisationens verksamhet vanligen bidrar med, inte är möjlig att upprätthålla. Organisationer som organiserar både unga och äldre pekar på att det för deras medlemmar och målgrupper är en särskilt betydelsefull tid. För unga, eftersom varje år under barndom och ungdom upplevs som så mycket längre och mer avgörande för deras utveckling än år i en vuxen människas liv vanligen gör. För dessa kan en stor del av mellan- eller högstadiet, alternativt gymnasiet ha skett digitalt, med begränsat umgänge, vilket gjort det svårare att delta på ett normalt sätt i de mognadsprocesser som vanligen sker i den åldern. Isolering och ensamhet, svårigheter att bygga åldersadekvata vänskaps- och kärleksrelationer och utvidga sin självständighet kan vara svårt för alla, men särskilt för unga som befinner sig i en formativ ålder, där de i vanliga fall skulle ha gjort en mängd saker för första gången, som på grund av pandemins restriktioner inte kunnat bli av. Detta illustreras av dialogen (nedan) mellan två organisationer, där den ena organiserar unga och den andra äldre.

Det har varit 1,5 år av digital verksamhet, men av ungas liv blir det en mycket längre period. I gymnasiet är 1,5 år en mycket lång tid av livet och det blir stora, tuffa konsekvenser av det, som påverkar psykosocialt välmående. Det handlar inte bara om att du inte får träffa kompisar. En stor del av ungas identitetsutveckling försvinner och de går miste om stora livshändelser. Det handlar om ungas liv.

Ungdomsorganisation

Det är samma sak för äldre, de frågar sig – 'Ska jag inte kunna vara med dessa 1,5 åren då jag är ganska alert? Hur ska det då gå för mig att vara med senare?' Vi har kortare tid i livet kvar och varje år är därför väldigt viktigt.

Pensionärsorganisation

För äldre är situationen likartad, även deras tid kan upplevas vara mer betydelsefull än för andra grupper. Inte minst för att många äldre upplever att de kanske inte har så många aktiva år kvar. Därigenom blir det en större andel av det återstående, aktiva livet som begränsas. Upplevelsen beskrivs som att det är de värdefullaste åren som tas ifrån dem, år som de aldrig kan få tillbaka igen.

Även för grupper med funktionsnedsättning som bor i olika former av offentligt finansierade boenden beskrivs restriktionerna ha gett svåra konsekvenser för en del av de boende. Socialstyrelsen (2021) konstaterar att åtta av tio kommuner och stadsdelar gjorde förändringar i LSS-verksamheter på grund av pandemin. Bland förändringarna ingår att cirka en tredjedel av kommunerna ställde in den dagliga verksamheten och en fjärdedel minskade antalet gemensamma aktiviteter i boendena. Det förekommer även att boendena nekat besökare, trots att boendena inte omfattats av det nationella besöksförbudet. En av de intervjuade påpekar att det är vanligt att LSS-boenden saknar wifi. Detta stöds av Myndigheten för delaktighet (2021) och denna studie kan konstatera att bristen på wifi utgör ytterligare en tröskel för de boende för att uppnå digital delaktighet. Dessa svårigheter och de följder i form av minskat psykiskt välmående som de gett upphov till bland vissa av de boende lyfts under intervjuerna.

Pandemin har avslöjat hur förödande det är att grupper är exkluderade från den digitala världen. Det har varit förödande för dem med intellektuell funktionsnedsättning. De har ingen digital möjlighet att träffas och det har varit stängt på gruppboenden och LSS-verksamheter, så de har drabbats svårt. Det blev så illa som vi trodde, den psykiska ohälsan har ökat kraftigt på grund av extrem isolering.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

Samma organisation framhåller dock att bilden inte är entydigt negativ. De hänvisar till en enkät som gjorts av Riksorganisationen FUB, som visar att ungefär hälften av målgruppen med intellektuell funktionsnedsättning, oavsett kön, är aktiva digitalt, i betydelsen att de deltar i digitala träffar. Oavsett ålder har andelen med intellektuell funktionsnedsättning som är aktiva digitalt ökat bland kvinnor från 45 till 55 procent under pandemin. Andelen personer med intellektuell funktionsnedsättning som är aktiva digitalt är högst bland män i åldern 40–49 år, där mer än åtta av tio är digitalt aktiva. Men ökningen har varit störst i gruppen kvinnor 50–64 år, där var sjunde (14 procent) kvinna med intellektuell funktionsnedsättning var digitalt aktiv i början av pandemin. Andelen steg under pandemin och enkäten visar att mer än var tredje kvinna med intellektuell funktionsnedsättning (35 procent) är digitalt aktiv under den senare delen av pandemin (FUB 2021).

För de personer med intellektuell funktionsnedsättning (IF) som hade en viss digital kompetens så förbättrades den sociala dimensionen för många då deras sociala nätverk kunde växa bortom var de bodde. Det har varit väldigt positivt med tanke på att många personer med IF har ett begränsat socialt nätverk. [...] Särskilt bland tjejer, det sociala gynnades för dem som inte tidigare hade så stort nätverk. Det har gjorts en stor satsning på digitalisering inom äldreomsorgen. Det är bra, men det måste bli en liknande satsning på LSS och digitalisering.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

Organisationen (i citatet ovan) påpekar även att den digitala förmågan bland personalen i LSS-bostäder ofta är så låg att de har svårt att anpassa och stödja de boende att lära sig använda den digitala tekniken, vilket gör att många inte får tillräckligt stöd för att bli inkluderade i den digitala världen. Även att lösa möjligheten att få bank-id för personer med vissa typer av funktionsnedsättningar uppges vara angeläget.

Graden av inkludering eller exkludering skiljer sig starkt mellan personer med olika funktionsnedsättningar och i vilken utsträckning just deras funktionsnedsättning/ar innebär svårigheter att delta i digitala sammanhang. För vissa är påverkan låg eller obefintlig, medan den för andra är en tröskel som är möjlig att ta sig över med rätt hjälpmedel eller stöd. Tillgången till rätt hjälpmedel och stöd har skiftat mellan olika grupper inom grupperna och deras specifika omständigheter. För personer som har anhöriga, som bor i närheten och har möjlighet och vilja att ställa upp, har det ofta varit möjligt att få stöd för att exempelvis lära sig att hantera digital teknik och delta i möten och sammankomster digitalt. För andra, som saknar detta, har det ofta varit avgörande om de erbjudits och tagit emot stöd ifrån exempelvis föreningslivet eller någon offentlig aktör.

För personer som använder hjälpmedel, där dessa behöver anpassas och fungera ihop med digital teknik, har det varit avgörande i vilken utsträckning de fått stöd och hjälp att göra dessa anpassningar, antingen från den aktör som erbjuder hjälpmedlen, eller om denna aktör inte erbjuder stöd, från föreningslivet. Intervjuade organisationer för personer med funktionsnedsättning pekar på att detta varit en stor utmaning under pandemin, där de offentliga aktörerna enligt deras medlemmar ofta inte har haft kompetens att anpassa medlemmarnas syn- och hörselhjälpmedel till den digitala tekniken och stödja hjälpmedelsanvändarna att kunna använda hjälpmedlen självständigt i digitala sammanhang.

Digitala medlemsaktiviteter fick vi så småningom kläm på och det har blivit bra. Vi har haft exempelvis hjälpmedelsvisning och boktips där alla som vill har kunnat vara med. Vi kommer säkert fortsätta med det även i fortsättningen, som ett komplement till fysiska träffar. Men landet Sverige måste förstå de specifika förutsättningar och ramar som personer med synnedsättning har, man måste både förstå och kunna hantera tekniken och hjälpmedlen, men förståelsen för detta från stat och region är liten. Det som erbjuds från Syncentralen är inte tillräckligt, det borde finnas ett större stödpaket gällande digital utbildning för personer med synnedsättning. Och att Syncentralen verkligen ser till att folk lär sig. DigiLär finns ju på biblioteken, men det finns inte någon liknande satsning på Syncentralen. [...] Det [tar] längre tid för personer med synnedsättning att få till det med det digitala. Det finns otillgängliga lösningar och allt är i ständig förändring, hjälpmedlen hinner inte alltid med.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

För personer som befinner sig i olika former av utsatthet beskrivs liknande konsekvenser i termer av minskad psykisk hälsa, som lyfts relaterat till vissa,

men inte alla, personer inom grupperna unga, äldre och personer med funktionsnedsättning.

För våra utsatta grupper, unga, ensamkommande, nyanlända etcetera, har det varit oerhört påfrestande, det har varit svårt för dem, gemenskapen är särskilt viktig för människor i utsatthet. Äldre, hemlösa, utlandsfödda - den psykiska ohälsan märks kraftigt.

Religiöst samfund

De intervjuade lyfter även svårigheterna för ensamkommande och nyanlända som ännu inte fått ett personnummer att teckna internetabonnemang. Både dessa grupper och hemlösa har behov av offentligt tillgänglig och gratis wifi, för att de inte ska uteslutas från att kunna delta i den digitala världen.

Intervjuerna tyder på att det finns stora skillnader inom de grupper som ofta lever i olika former av utsatthet. Medan restriktionerna varit svåra för vuxna och äldre personer med låga digitala färdigheter och begränsade kunskaper i svenska och engelska i tal och skrift, (ofta personer som lever i ekonomisk utsatthet och har utomeuropeisk bakgrund), vittnar de intervjuade organisationerna om att situationen är betydligt bättre för unga personer från samma familjer. De unga har lärt sig hantera språket och den digitala tekniken i skolan och har ofta tillgång till digital teknik i form av dator eller surfplatta från skolan. Så medan situationen för de unga från dessa familjer inte skiljer sig nämnvärt från situationen för andra unga med avseende till hur de inkluderats i den digitala tekniken, skiljer sig situationen för deras föräldrar ofta betydligt från situationen för föräldrarna till deras jämnåriga med annan bakgrund och familjesituation.

Man kan inte använda en dator, inte hantera Word, man vet inte hur mobilt bank-id, Swish och liknande fungerar. Jag vill visa det, men när man inte kan sitta bredvid och visa så blir det nästan omöjligt. Vi har inte så många unga i projektet, de går i skolan och lär sig det digitala där, så alla exempel och det jag lär mig har att göra med vuxna och äldre. När jag lyssnar på deras föräldrar, så är det tydligt att de unga kan detta. De går i skolan med svenska barn och de har inga problem med det digitala.

Välgörenhetsorganisation

Alla ungdomar har olika ekonomier. Men för det mesta har alla (från högstadiet och uppåt) en dator, alternativt en surfplatta för skolarbete, vilket gjort det möjligt att ses online.

Ungdomsorganisation

Intervjuerna visar att det inte är möjligt att göra klara åtskillnader mellan grupperna unga, äldre och personer med funktionsnedsättning, utifrån hur bra eller dåligt digitaliseringen under pandemin har fungerat för dem. I stället finns det en stor spridning inom och mellan grupper, där det fungerat bättre för vissa personer och sämre för andra, beroende på en rad olika individuella, organisatoriska och geografiska förutsättningar, som ökar eller minskar, men inte helt och hållet avgör individens digitala inkludering.

Detta återspeglas även mellan olika organisationer, där de lyckats bättre eller sämre med att digitalisera verksamheten, inte enbart beroende på hur organisationen själv arbetat med digitalisering, utan i ännu högre grad beroende på hur deras medlemmar, förtroendevalda, anställda och målgrupper förhåller sig till de olika skärningar som ökar eller minskar deras förutsättningar till digital delaktighet. Detta leder till skillnader både inom och mellan organisationerna. På nationell och regional nivå har de ofta lyckats bättre med att digitalisera verksamheten, medan situationen på lokal nivå är mer fragmenterad. Vissa lokalföreningar har lyckats mycket bra med att digitalisera verksamheten, medan andra lyckats i begränsad omfattning, eller helt valt att pausa föreningen och dess verksamhet under pandemin.

Digitalisering av påverkansarbetet

Påverkansarbete inrymmer en mängd olika aktiviteter, där vissa har underlättats av digitaliseringen, medan andra har försvårats. Sådant som fungerat bra att digitalisera är vanligen dialog och möten med offentliga aktörer, likväl som påverkan genom sociala medier. Organisationer beskriver att debatt i media haft förutsättningar att fungera väl, men att det under perioder varit svårt att få medieutrymme, eftersom liknande strategier tillämpats från många organisationer, vilket ökat konkurrensen om medieutrymme.

Sådant som fungerat mindre bra uppges vara kontakter med allmänheten, exempelvis genom värvning och samtal i det offentliga rummet, på mässor i och liknande sammanhang, vilket på grund av restriktionerna inte har varit möjligt att göra på samma sätt som tidigare.

De organisationer som velat ha dialog med offentliga aktörer beskriver en fragmenterad bild, där vissa organisationer på vissa platser upplevt en god dialog, medan andra organisationer på andra platser upplevt ett starkt ointresse från främst kommuner och regioner att föra denna dialog. Detta hänger i stor utsträckning samman med att kommuner och regioner valt att hantera Kommunala Pensionärsråd och Regionala Pensionärsråd (KPR och RPR) på olika sätt, där vissa fört dialogen digitalt, medan andra valt att pausa dialogen i väntan på att restriktionerna upphör. I detta kapitel beskrivs inledningsvis på vilka sätt det fungerat bra att digitalisera påverkansarbetet med fokus på det som i stor utsträckning varit gemensamt för unga, äldre och personer med funktionsnedsättning. Därefter beskrivs de saker som inte fungerat lika bra och avslutningsvis fokuseras digitaliseringens konsekvenser för olika grupper, med fokus på unga, äldre och personer med funktionsnedsättning, relaterat till organisationernas påverkansarbete.

I MUCF:s enkät till det civila samhället i oktober 2020 uppgav en tredjedel av de svarande att pandemin påverkat förutsättningarna att bedriva påverkansarbete i mycket eller ganska hög utsträckning. En knapp fjärdedel uppgav att förutsättningarna påverkats i medelhög utsträckning och en femtedel att förutsättningarna påverkats i låg utsträckning eller inte alls (MUCF 2020).

Digitalisering som förbättrar

Påverkansarbete som innebär möten, skrivelser och annan dialog har överlag fungerat väl att digitalisera. De erfarenheter som organisationerna beskriver liknar i stor utsträckning deras erfarenheter av att digitalisera den interna demokratin. Digitaliseringen som en avståndsöverbryggande teknik har varit betydelsefull och bidragit till att det för många organisationer till och med blivit

lättare och smidigare att föra dialog och utöva påverkansarbete i relation till offentliga aktörer. De intervjuade beskriver att det i många fall varit lättare och gått snabbare att boka in möten med politiker och tjänstepersoner. Det är också vanligt att organisationerna uppger att de vill fortsätta att hålla en del, men inte alla möten med externa parter digitalt även efter pandemin.

Vi har vi haft tid/möjlighet att boka in fler möten då digitaliseringen också effektiviserar till en stor del. [...] När det gäller vissa möten mot externa så kommer vi att fortsätta med en del digitala möten då det är mer effektivt. Vi kommer att se till att vi inom organisationen får utökade kunskaper kring digitaliseringen.

Idrottsorganisation

Genom att dialogen vanligen blir mindre resurskrävande när den sker digitalt, kan den ske oftare och med en lägre insats från alla parter. Samtidigt menar vissa organisationer att detta i stället lett till fler möten, vilket möjligen ökat kvalitet och intensitet i dialogen, men gjort att påverkansarbetet fortfarande tar lika mycket tid som tidigare. Tidsvinsten per möte förbrukas med andra ord av möjligheten att hålla fler möten.

På flera sätt har digitalisering underlättat vårt påverkansarbete då det är betydligt smidigare att få till digitala träffar än fysiska träffar. Det växte fram även nya konstellationer med representanter från myndigheter och intresseorganisationer som inte fanns före pandemin.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

Tillgången till dialogfora har ökat i och med digitaliseringen. Därmed skapas också fler möjligheter till kontakt och påverkan.

Religiöst samfund

Flera organisationer uppger att de arbetar mer, både strategiskt och operativt, med påverkan i sociala medier och med sina hemsidor. Det är vanligt att de ser arbetet med hemsidan och sociala medier som något de ändå borde ha tagit tag i, men som fick en högre prioritet av pandemin.

Vi kommunicerar i stort sett som tidigare. Däremot har vi gjort ett omtag med våra sociala mediekkanaler, men mycket av det arbetet skulle ha behövt göras även om det inte hade varit pandemi.

Ungdomsorganisation

Vissa beskriver även att de gjort kampanjer i sociala medier. Sådana har potential att nå många, men kräver också ett stort och ihållande arbete för att lyckas.

Vi har mest gjort lokalt påverkansarbete, men under sommaren 2020 gjorde vi ett roligt inlägg varje dag på föreningens Facebooksida, där vi presenterade vi något fint skogsparti eller en trevlig badplats, eller recept för att laga mat över öppen eld och liknande. Vi fick ett väldigt bra genomslag, mycket bättre än tidigare. Men det var mycket jobb att göra det, med alla snygga bilder. Vi har fortsatt att göra såna inlägg, men mindre ofta.

Intresseorganisation

Några föreningar beskriver även att påverkansarbetet delvis ändrat fokus under pandemin, för att lägga grunden för ett större och mer gediget arbete längre fram, när restriktionerna släppts. De beskriver sådant som att ta fram nytt material och nya böcker. Även att förbereda utställningar, ta fram nya utbildningar, se över medlemsregister och ansluta sig till digitala betalningslösningar. Medan vissa inväntar med att nyttja alla de nyutvecklade resurserna till efter att restriktionerna släppts, driver andra på och tar vara på de nya möjligheter som skapas av att människor tillbringar sin ledighet i närområdet, till att informera om sin verksamhet och värva nya medlemmar bland för föreningen nya målgrupper.

Nu kommer man ut från pandemin och har uppdaterat register och tagit fram nya hembygdsböcker, och många känner att de verkligen vill ha verksamhet. Men det finns också de som känner att de inte vill ta steget in i det digitala. Vi har haft besökare som aldrig förr varit på hembygdsgården. Det kommer förbi personer som bor cirka 10 mil bort och säger att 'Här har vi aldrig varit'. Vissa är kreativa och har dragit fram medlemsblocket och värvat, däribland en man på 85 år, han sträcker fram telefonen med QR-kod och fixar inbetalningen på plats.

Intresseorganisation

Digitalisering som förhindrar

Utöver de svårigheter och trösklar för digitalisering som beskrivits i tidigare kapitel, uppges motivation och vilja hos offentliga aktörer, främst kommuner och regioner, vara avgörande för om dialog sker med civilsamhällesorganisationerna eller inte. I vissa kommuner och regioner har dialogen fungerat väl, men i andra har den avstannat helt. Det gäller särskilt dialog inom formerna Kommunala Pensionärsråd och Regionala Pensionärsråd (KPR/RPR), men även dialog med andra organisationer följer liknande mönster.

I rollen som KPR har [kommunen] inte skött sig. Föreningen själv gör vissa saker, men vi i KPR har inte haft några möten. [...] Vi brukar bli kallade till ett fysiskt råd, men när det inte gick att ses fysiskt så kallade de inte till möte alls.

Pensionärsorganisation

För driften av vår träningslokal inrättade kommunen ett samverkansorgan, där vi i början träffades någon gång per år. Där tar föreningarna tar upp ärenden och kommunen är med och kommunicerar sin syn. Det har stått helt still, där är det fysiska möten eller inget som gäller. Det är en konsekvens av brist på digitalisering. En sak vi konstaterat är att digitaliseringen inte är ett homogent fenomen. Zoom, Teams, Smart meetings, Skype etcetera, det finns en uppsjö plattformar för digitala möten, vissa är kompatibla för vissa användare och hårdvaruplattformar, vissa organisationer förbjuder vissa plattformar. Pandemin har blivit en 'boost' för dessa plattformar, men det har blivit ett ormbö. Det förbättrar inte den digitala kommunikationen.

Idrottsorganisation

Det blir tydligt att kommuners och regioners prioriteringar under pandemin avgör om och i vilken utsträckning dialogen sker. Det civila samhället kan och vill ofta fungera som en länk och kommunikationskanal mellan offentlig sektor och sina medlemmar och målgrupper. Under intervjuerna bekräftar flera deltagare att de, särskilt i stunder av kris, hade velat bidra och underlätta för den offentliga aktören att nå ut med information till grupper i samhället som var svåra att nå. Organisationen hade god kännedom om och upparbetad tillit ifrån dessa grupper och såg deras behov. De ville även bidra till att den offentliga aktörens agerande var anpassat och fungerade väl för organisationens målgrupper. Detta blev dock omöjligt när dialogen upphörde.

Citaten (ovan) visar också att de många konkurrerande plattformarna för digital kommunikation gjort det svårare att få mötena att fungera väl mellan olika organisationer, samt mellan organisationer och privatpersoner utan rätt licenser eller på andra operativsystem. Under intervjuerna förekommer det även att organisationer specifikt önskar att Regeringskansliet ska börja använda en annan plattform än Skype, eftersom Skype enligt uppgift tenderar att fungera sämre med andra plattformar som är mer vanliga i det civila samhället.

Fastän de intervjuade vanligen anser att det fungerat bra att digitalisera dialogen med offentliga aktörer, menar de att formatet gör att någonting ändå blir annorlunda, även om de inte specificerar på vilket sätt det blir annorlunda.

Vi har kunnat ha fortsatt dialog med berörda myndigheter, utskott och departement via digitala möten. Men det blir på ett annat sätt.

Intresseorganisation

Just att det blir annorlunda, kan vara en bidragande anledning till att organisationerna uppger att de när restriktionerna släpper inte vill fortsätta med enbart digitala möten. I stället ser de framför sig en hybridform, där vissa möten sker digitalt medan andra sker fysiskt. De intervjuade beskriver olika tankar om vilka typer av möten som bör ske fysiskt och vilka som går lika bra eller bättre att ha digitalt. De menar även att detta är något som de kommer att arbeta vidare med framöver, för att skapa en så bra mix av digitala och fysiska möten som möjligt.

I tidigare kapitel konstateras att det varit lättare att bygga vidare på befintliga relationer än att skapa nya relationer genom digitala verktyg. Detta påverkar även dialogen med offentliga aktörer för de organisationer som under pandemin bytt förtroendevalda eller anställda som håller i dessa kontakter. För dem har det varit svårare att etablera nya kontakter med rätt nyckelpersoner.

Svårigheten att ta kontakt med och etablera nya relationer har även påverkat möjligheten att sprida information till och skapa kontakter med allmänhet, näringsliv och andra organisationer. Det har påverkat möjligheten till värvning och påverkan i offentliga miljöer, men också aktiviteter på exempelvis mässor och andra externa evenemang. Det har även påverkat föreningarnas möjligheter till påverkan i mindre skala, genom att öppna upp sin verksamhet för utomstående och bjuda in till informella samtal.

Vi har inte har kunnat bjuda in till våra verksamheter på samma sätt som när vi höll dem fysiskt, vilket varit en stor del av vårt påverkansarbete.

Ungdomsorganisation

Ekonomiskt och personalmässigt har vi resurser [till påverkansarbete], men vi har saknat programvara som kan göra olika moment mer interaktiva och ersätta vår vanliga verksamhet. Vissa saker kan inte hanteras enbart genom videomöten, särskilt inte externa kontakter.

Ungdomsorganisation

Organisationer som bedriver påverkansarbete genom att debattera i media beskriver att detta generellt gått bra att göra under pandemin. Däremot har det varit svårare att komma till tals i massmedia, när många organisationer samtidigt vill ta plats och föra ut sina budskap.

Vi har vanligen stor medial påverkan och närvaro. Det har tagit mindre skada. Många har kunnat delta i debatten, både medlemmar och förtroendevalda, men under pandemin har det blivit svårare att komma in i debatten. När alla organisationer fokuserar mer på det man kan göra, exempelvis media, så det har blivit svårare att komma in i debatten. Vi har jobbat med sociala medier, men det engagerar inte på samma sätt.

Ungdomsorganisation

Citatet (ovan) illustrerar både fördelar och nackdelar som uppkommit för påverkansarbete genom massmedier under pandemin. Det illustrerar även begränsningen i att driva opinion genom sociala medier. I sociala medier krävs troligen andra format och andra sätt att formulera sitt budskap än exempelvis debattartikel och insändare samt pressmeddelanden och andra former av mediekontakter där budskapet förmedlas genom en journalist.

Digitalisering som ökar och minskar tillgänglighet

Intervjuerna visar att kommunernas inställning och initiativ är avgörande för om det blir en fungerande dialog eller inte. När kommunerna har tagit initiativ till att överföra dialogen till digitala format, beskriver organisationerna att de uppskattat detta och deltagit i de tillfällen de blivit inbjudna till. I de fall när kommunerna inte tagit initiativ förekommer det att organisationer själva lyckats bearbeta kommunen tillräckligt för att efter en längre tid ändå få till stånd en dialog. Men det mest framträdande mönstret är att det inte blir någon dialog alls, oavsett organisationernas kontaktförsök, när kommunerna själva inte prioriterar detta.

[Organisationens namn] lokalt haft både styrelsemöten och årsmöte digitalt, just nu pågår förbundets kongress digitalt. Men kommunen har varit sen på bollen. De är passiva i dialogen och i att hålla kontakt med äldre och att förebygga ensamhet.

Pensionärsorganisation

Vi träffar kommunen fyra gånger per år tillsammans med [två organisationer]. Kommunen sköter det digitala, det var bara att koppla upp sig.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

Som citaten (ovan) visar, har de intervjuade organisationerna själva vanligen digitaliserat delar av sitt arbete. Möten är en av de saker som de menar har fungerat bäst att föra över i digitala format. Därför fanns det i många fall en god förmåga att möta upp den offentliga sektorns initiativ till dialog i digitala format. Stötestenen handlade i stället om att det skulle finnas en vilja från den offentliga parten att prioritera dialog med civilsamhället under en pandemi, där det kan ha funnits många konkurrerande prioriteringar. Att dialogen i många fall ställts in stöds av Myndigheten för delaktighet (2021) som konstaterar att många kommuner och regioner har ställt in möten med funktionshindersråd på grund av risken för smittspridning. Denna studie kan bekräfta att mönstret är giltigt även för kommunala och regionala pensionärsråd och i viss mån även för andra dialogfora med det civila samhället. Detta trots att det är möjligt att argumentera för att det är just under en pågående pandemi som dialogen är som allra mest betydelsefull.

I de fall där offentliga aktörer har tagit initiativ till dialog med civilsamhällesorganisationerna, har det varit olika lätt för föreningarna att delta. För många har mötena varit tillgängliga, men för personer med funktionsnedsättning har det inte alltid säkrats att mötena är tillgängliga även för deras representanter. Det förekommer att de inbjudits till möten med kommunen, där kommunen, kanske av kostnadsskäl, inte tillhandahållit skrivtolk till mötena.

[Organisationen] har haft digitala möten med en skrivtolk. Det har varit bra, men kommunen har nog inte velat ha en tolk, för det kostar pengar.

Organisation för personer med funktionsnedsättning

När den offentliga aktören inte säkrar att möten med organisationer för personer med funktionsnedsättning är tillgängliga för deltagarna, kan dialogen utgöra en extra kostnad för föreningen, för att dess talespersoner ska kunna delta och vara delaktiga under mötena på ett rimligt sätt.

Digitalisering för alla?

I detta kapitel analyseras intervjuresultaten i relation till de sex principer som Sveriges politik för det civila samhället ska följa enligt den proposition som ligger till grund för regeringens politik inom området (Prop.2009/10:55). Principerna, som är framtagna i samråd mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Regioner, är:

- självständighet och oberoende
- långsiktighet
- kvalitet
- mångfald
- öppenhet och insyn samt
- dialog.

Oavsett sakområde, bedöms dessa principer vara betydelsefulla för relationen mellan civilsamhället och offentliga aktörer. Principerna ska därför beaktas i uppföljningar av regeringens och de statliga myndigheternas åtgärder i förhållande till målet för politiken. Utifrån principerna diskuteras organisationernas erfarenheter av digitaliseringen under pandemin. Diskussionen leder fram till ett antal områden för åtgärder som kan bidra till att en fortsatt digitalisering främjar, eller åtminstone inte motverkar, realiserandet av principerna i det civila samhället i sig och i relation till offentlig sektor.

Självständighet och oberoende

Principen om självständighet och oberoende innebär att idéburna organisationer och verksamheter ska kunna formulera sitt uppdrag i samhället utifrån sin egen värdegrund. De ska även kunna vara självständiga som röstbärare när de samverkar med andra aktörer och de ska kunna inta en kritiskt granskande roll som röstbärare och opinionsbildare. Denna roll ska idéburna organisationer kunna ta utan att riskera sin samverkan med eller sitt ekonomiska stöd från det offentliga.

Det finns inte stöd från intervjuerna för att digitaliseringen på ett generellt plan påverkat civilsamhällesorganisationernas självständighet och oberoende i negativ riktning. Organisationerna uppger att deras påverkansarbete, inkluderande deras funktion som röstbärare för sina medlemmar och målgrupper, i huvudsak har fungerat väl i relation till offentliga aktörer. De intervjuade beskriver att det ofta till och med varit lättare och smidigare att boka in digitala möten med offentliga aktörer under pandemin, än det tidigare varit att boka in fysiska möten med samma aktörer. Organisationerna har även i många fall nyttjat tiden under pandemin till att nyutveckling, som kan ge kraft till intensifierat påverkansarbete och verksamhet framöver. De har även i flera fall utvecklat sina digitala förmågor att bedriva påverkansarbete genom sina sociala mediekkanaler och utvecklat sina hemsidor.

Men bilden är fragmenterad. Medan många organisationer klarat omställningen till digital verksamhet väl, finns det även organisationer som helt eller

Betydelsen av digitalt ledarskap tydliggörs i Svenska Kyrkans (2020), analys av omställningen under pandemin. Där konstateras att den digitala förmågan hos organisationens präster var det som hade störst betydelse för hur väl kyrkan lyckades ställa om verksamheten. Fastän alla församlingar hade tillgång till resurser i form av både pengar och arbetstid, skiljde sig förmågan till omställning åt väldigt mycket mellan olika församlingar. I församlingar där prästerna hade en vana av att lägga upp innehåll i sociala medier och där verksamhetsledare var väl förtrogna med digitala plattformar, exempelvis Discord och olika onlinespel, nyttjades dessa verktyg i betydligt högre grad i församlingens digitala omställning, än i församlingar där dessa erfarenheter och förmågor saknades. Liknande erfarenheter framkommer under intervjuerna i denna studie. De lokala organisationer där ledarna hade en bred digital erfarenhet och förmåga vid inledningen av pandemin, ger uttryck för att de lyckats bättre. Både med att överföra fysisk verksamhet till digitala format och med att starta upp helt nya, digitala aktiviteter.

Digital förmåga

Mot bakgrund av intervjuerna är det möjligt att konstatera att digital förmåga inte är en enda och avgränsad förmåga, utan en bred flora av kunskaper, erfarenheter och förmågor. Dessa gör det möjligt att lära sig och förstå olika digitala plattformar och att lära ut användningen av dem till andra, samt förstå hur de digitala plattformarna kan nyttjas tillsammans och på olika enheter. De olika typerna av förmågor är (som minst) följande:

- Grundläggande datorkunskap och förmåga till administrativ databehandling och nyttjandet av kontorsprogramvara.
- Förmågan att navigera i smarta telefoner och läsplattor, använda appar och digitala tjänster.
- Förmågan att nyttja och förstå användningen av olika sociala medier, skapa innehåll för dessa medier och interagera med andra användare på sätt som passar in i sammanhanget.
- Förmågan att navigera i och förstå onlinespel och de verktyg som ofta används i kombination med dessa spel, samt hur det är möjligt att nyttja dessa och andra digitala verktyg för att skapa en lockande och meningsfull verksamhet.

Det är i kombinationen av dessa olika erfarenheter och förmågor som individens digitala kompetens utkristalliserar, i betydelsen att den är möjlig att nyttja för att uppnå digital delaktighet och bidra till organisationens digitala omställning.

För att hela det civila samhället ska ha reella möjligheter att följa med i den digitala utvecklingen och behålla sin självständighet och sitt oberoende gentemot offentliga aktörer, vore det värdefullt med ett stöd till organisationerna för att utveckla digitala strategier och stödja sina medlemmar, förtroendevalda och anställda att utveckla sina digitala förmågor. Intervjuerna visar att detta stöd har erbjudits till vissa, men inte alla, föreningar på regional och lokal nivå, genom att deras riksorganisation och/eller studieförbund tagit ett stort ansvar i detta. Stöd har erbjudits både med avseende på tillhandahållande av

teknik och licenser, utbildning och stöd samt teknisk support. Detta stöd har varit oerhört betydelsefullt för organisationernas förmåga att så snabbt ställa om och digitalisera sin verksamhet. Men det fragmenterade resultatet, särskilt bland organisationer på lokal nivå, gör det rimligt att anta att utmaningarna varit större på vissa platser än på andra, med konsekvensen att verksamheten på vissa platser har lagts ned i stället för att ställas om. Det är platser där en betydande andel av organisationens medlemmar, målgrupper, anställda och/eller förtroendevalda möter trösklar som de inte med egen kraft förmår att ta sig över. Där finns en potential för ett långsiktigt och grundläggande stöd, i kombination med avlägsnandet av strukturella hinder, för att på sikt möjliggöra en ökad delaktighet i den digitala utvecklingen. Det bidrar troligen på sikt även till en ökad demokratisering och stärkt delaktighet i samhället.

Långsiktighet

Principen om långsiktighet innebär att idéburna organisationer bör ges förutsättningar som möjliggör planering med långsiktighet och hållbar utveckling som grund. Det är av stor vikt att det civila samhället har goda, långsiktiga och stabila förutsättningar för sin existens och verksamhet. Med detta avses såväl ekonomiska som rättsliga villkor.

Intervjuerna visar att den stora flora av digitala verktyg som utvecklats under pandemin har varit till ovärderlig nytta för att möjliggöra digitaliseringen av både den interna demokratin, verksamheten och påverkansarbetet. Samtidigt upplevs det vara förvirrande att de verktyg som används ständigt skiftar och att det saknas tydliga standarder för vilka plattformar som organisationerna bör välja för att kunna samarbeta smidigt med varandra och med offentliga aktörer.

Mängden plattformar i kombination med en upplevelse av att de fungerar olika bra beroende på sådant som val av hårdvara, inställningar och vilken version av mjukvaran som för tillfället används av olika deltagare i mötet, ökar trösklarna för deltagande. Upplevelsen av att programvaran ständigt byts ut och uppdateras, samt att alla organisationer gör olika och använder olika plattformar, skapar hos deltagare med låg digital förmåga en ytterligare osäkerhet och en till inlärningskurva. Det gör att flera deltagare önskar att det fanns någon form av guide, standard eller best practice för hur offentliga aktörer bör förbereda möten med aktörer från det civila samhället, för att minska trösklarna för digitalt deltagande. En del i detta kan vara att offentliga aktörer nyttjar plattformar för digital dialog som underlättar samverkan över organisationsgränserna och underlättar för ovana användare att förstå, exempelvis genom att menyer och annan textbaserad information är på svenska.

Även mängden licenser och program beskrivs av vissa deltagare som tungt och svårt att fatta bra beslut om, för föreningens framtida digitala utveckling. Där kan en möjlighet vara att ge förutsättningar till det civila samhället att efter eget gottfinnande samordna sig kring sin digitala utveckling. Det kan exempelvis innebära licenser och lämpliga teknikval, samt anpassning efter lagstiftningen inom det digitala området, där föreningarna i allmänhet ännu har en del arbete kvar. Detta bör dock vara ett arbete som initieras civilsamhällesorganisationerna själva.

Under pandemin har en av stödåtgärderna till det civila samhället varit en möjlighet att föra över ej förbrukade bidrag till nästkommande år. Det har varit en uppskattad och värdefull åtgärd och önskemål lyfts under intervjuerna om att denna förändring ska permanentas även efter pandemin.

Det har underlättat för organisationerna då de kunnat nyttja sina resurser på ett långsiktigt och resurseffektivt sätt, vilket i sin tur ökat möjligheten att uppnå kvalitet i verksamheten samt ökat upplevelsen av självständighet och oberoende från offentliga aktörer. Åtgärden är i sig inte direkt kopplad till digitaliseringen, men den har tillfälligtvis genomförts under pandemin och lyfts av organisationer som en mycket betydelsefull åtgärd att permanentera, för att stärka det civila samhällets förutsättningar i bred bemärkelse.

Kvalitet

Principen om kvalitet innebär ett ställningstagande om att verksamhet som kan utföras av både offentliga och privata aktörer, exempelvis olika välfärdstjänster, ska utföras med kvalitet. Den uttrycker också ett erkännande av att det kan vara ett egenvärde och en kvalitet i sig att en tjänst eller service tillhandahålls av en idéburen organisation som agerar utifrån en viss värdegrund.

Intervjuerna visar att de organisationer som ställt om sin verksamhet uppger att de lyckats göra omställningen med bibehållen god eller ganska god kvalitet, både i termer av att göra aktiviteter på andra sätt och att göra andra aktiviteter. Detta kan jämföras med Puenteduras (2010) klassificering av gradskillnader i digitalisering som introduceras i rapportens inledning, i avsnittet Vad är digitalisering? på sidorna 7–8. Intervjuerna visar att många organisationer uppnått de båda högsta nivåerna av digitalisering som Puentedura identifierar, Modification och Redefinition, under den relativt korta tid som restriktionerna varat.

De två första nivåerna Substitution och Augmented kan sägas vara uppnådda för de flesta föreningar som exempelvis skriver sina protokoll och möteshandlingar på dator och kombinerar e-post med fysiska brev till medlemmarna. På den tredje och fjärde nivån, Modification och Redefinition, ändras det som ska göras på ett avgörande sätt. Nivå tre kan också sägas vara uppnått av de organisationer som exempelvis delar och skriver i gemensamma digitala dokument, eller webbsänder sina aktiviteter och fikar ihop digitalt i stället för fysiskt. Det finns även flera exempel på organisationer som beskriver att de gör helt nya aktiviteter, som utformats utifrån den digitala arenan. Dessa kan sägas ha uppnått den fjärde nivån av digitalisering, vilket yttrar sig exempelvis genom att de ordnar en föreningshelg genom utmaningar i sociala medier, där deltagarna delar med sig av sina resultat genom foton och filmer i en gemensam digital kanal.

Var och en av nivåerna kräver i regel ökade digitala förmågor för att vara möjlig att uppnå med kvalitet och de intervjuade ser behov av stöd på var och en av nivåerna. För de båda lägre nivåerna handlar detta stöd huvudsakligen om grundläggande digitala förmågor, ett behov som diskuteras under avsnittet Självständighet och oberoende, på sidorna 42–45. De organisationer som arbetar på de högre nivåerna önskar i stället tips och idéer på hur det är möjligt att göra roliga och tillgängliga aktiviteter digitalt. De vill ha stöd att utveckla

sin egen digitala verksamhet, såväl hur den kan ändras för att fungera i digitala format (Modification) som hitta helt nya och roliga aktiviteter att göra digitalt (Redefinition), som likväl harmonierar med organisationens fysiska verksamhet. De lyfter detta som en möjlighet för MUCF att i samverkan med det civila samhällets organisationer utveckla och sprida goda exempel och tips på digitala verksamheter samt guider och lathundar för att göra dessa verksamheter tillgängliga för alla. Det är ett sätt att stärka principen om kvalitet och bidra till att kvaliteten kan upprätthållas även i organisationer som vill övergå till en (helt eller delvis) digital verksamhet utan tumma på verksamhetens kvalitet eller organisationens förmåga att inkludera alla som är intresserade av dess verksamhet.

Mångfald

Principen om mångfald betonar att idéburna organisationer välkomnas som utförare inom det sociala området, samt betydelsen av att det finns aktörer som utför dessa tjänster utifrån olika metodologiska och värderingsmässiga utgångspunkter. Vidare avser principen att bidragssystem, regelverk och relationen mellan offentliga och idéburna aktörer bör ge utrymme för en rad olika organisationsformer, samt att variationsrikedomen ger frihet och flexibilitet, vilket tillhör civilsamhällets viktigaste värden. En annan aspekt av principen är att det civila samhället bör omfatta och avspegla människor från olika delar av befolkningen samt betydelsen av att alla delar av befolkningen ska ha möjlighet att engagera sig ideellt och ta på sig uppgifter, vilket även förutsätter att den administrativa bördan av att starta och driva en organisation inte får vara alltför betungande.

Den aspekt av principen om mångfald som påverkats av digitaliseringen berör vikten av att det civila samhället bör omfatta och avspegla människor från olika delar av befolkningen. Intervjuerna visar att digitaliseringen har påverkat individens och grupperns förutsättningar att delta i det civila samhället. Digitaliseringen har gjort det civila samhället tillgängligt för en mängd människor som tidigare inte kunnat delta, exempelvis för att de av olika anledningar inte kunnat eller velat lämna hemmet, eller haft för långa avstånd till föreningens möten. Digitaliseringen har samtidigt skapat trösklar för grupper som tidigare kunnat delta, exempelvis personer som saknar bredband eller uppkoppling, som saknar digital utrustning eller som har låg digital förmåga. Högst tröskel för digital delaktighet möter, enligt de intervjuade, personer i starkt utsatta situationer, såsom hemlösa, personer med psykisk sjukdom, nyanlända, ensamkommande barn och unga samt papperslösa. Det är viktigt att beakta att både inkludering och exkludering skapas samtidigt. Det saknas kvantifieringar av hur storleken av dessa grupper förhåller sig till varandra och det är svårt att definiera exakt vilka det är som inkluderas eller exkluderas. I båda grupperna hittas människor från olika samhällsgrupper, kvinnor såväl som män, unga som äldre, personer med olika etnisk bakgrund, personer med funktionsnedsättningar och så vidare.

För att stärka principen om mångfald är det således viktigt att både bevara den inkludering som har uppnåtts av grupper som tidigare stått utanför det civila samhället, och motverka den exkludering som uppstått av nya grupper som tidigare varit inkluderade i civilsamhället.

För att bevara den nya inkluderingen är det nödvändigt att

- ta tillvara den digitalisering som har uppnåtts och förfinas och utveckla den, i stället för att rulla tillbaka den.

För att motverka exkluderingen av andra grupper, är det värdefullt att tillämpa två parallella strategier:

- Den ena med fokus på att stärka digitala förmågor och förutsättningar hos de delar av befolkningen som idag inte är delaktiga i det digitala samhället.
- Den andra med fokus på att komplettera digitaliseringen med fysiska aktiviteter och skapa fysiska alternativ för personer som av olika anledningar, trots stöd, står utanför den digitala utvecklingen.

Hybridmöten och hybridverksamhet, där vissa deltar digitalt och andra på plats, är en lovande utveckling, som vore värdefull att vidareutveckla. Om dessa utvecklas tillräckligt för att utgöra bra och välfungerande alternativ, kan de bidra till en reell inkludering av både de som i och med digitaliseringen blivit inkluderade i civilsamhället och de som under digitaliseringen blivit exkluderade.

Öppenhet och insyn

Principen om öppenhet och insyn innebär att offentliga aktörer ska visa öppenhet och ge det civila samhället insyn i processer som rör beslutsfattande. Den innebär även att organisationer som mottar offentliga bidrag bör uppvisa öppenhet och ge det offentliga möjlighet till insyn i verksamheten i samband med uppföljning av hur bidragen har använts. I principen betonas att det offentliga krav på insyn ska avvägas mot organisationernas rätt till självständighet och integritet.

Intervjuerna ger inte stöd för att öppenhet och insyn påverkats i nämnvärd omfattning av digitaliseringen. Däremot är det viktigt att påpeka att öppenhet och insyn bör vara möjlig med både digitala och analoga metoder. Det är troligt att vissa personer, oavsett egna och andras ansträngningar, under överskådlig tid inte kommer att kunna eller vilja bli digitalt delaktiga, varken i samhället i stort eller i det civila samhället. För att säkra möjlighet till öppenhet och insyn för alla, samt i övrigt verka för en demokratisk samhällsutveckling, bör viktiga samhällsfunktioner vara tillgängliga för alla, oavsett om de är delaktiga i den digitala utvecklingen eller inte.

Principen om öppenhet och insyn berörs också i nästa avsnitt kopplat till principen om dialog.

Dialog

Principen om dialog innebär att offentliga besluts- och beredningsprocesser inom alla politikområden ska omfatta dialog med det civila samhällets organisationer. Syftet med dialogen är att bredda och fördjupa beslutsunderlag och skapa ömsesidig förståelse och förtroende mellan offentliga och ideella före-

trädare. Principen betonar vikten av att de människor som berörs av offentliga beslut ska kunna komma till tals och hävda sina rättigheter och intressen, antingen själva eller genom intresseorganisationer.

Intervjuerna visar att offentliga aktörer har hanterat dialogen med det civila samhället på olika vis. Dialogen har fått en något annan karaktär av att ske digitalt i stället för fysiskt, men de organisationer som fått möjlighet att upprätthålla sin dialog med myndigheter menar inte att den blivit sämre av detta. Snarare har den förbättrats, genom att den lägre kostnaden i tid, pengar och ansträngning att organisera möten, gjort att det blivit lättare och snabbare att boka in möten. Detta har i sin tur inneburit att möten och samtal kunnat bokas in oftare och med kortare varsel. Vissa organisationer vittnar även om att antalet möten för dialog ökat så mycket av detta, att tidsåtgången totalt är densamma som tidigare, när mötena skedde fysiskt, trots att tidsåtgången per möte blivit avsevärt lägre.

Däremot finns andra organisationer som har en helt annan bild av situationen. Det beror i deras fall på att de haft definierade fora för dialog med kommun eller region, som den offentliga aktören valt att inte kalla samman under pandemin. Detta inkluderar i flera fall fora för pensionärsorganisationer (KPR och RPR), men även i andra dialogfora mellan civilsamhällets organisationer och offentliga aktörer har dialogen avstannat under pandemin. I dessa fall har principen inte upprätthållits. Det är särskilt allvarligt i de fall då organisationernas medlemmar eller målgrupper tillhör riskgrupper som är särskilt utsatta för pandemin och där samverkan mellan kommun eller region och civilsamhället skulle ha haft potential att underlätta informationsspridning och kommunikation med dessa grupper, samt anpassa stöd och insatser från offentliga organisationer efter gruppernas behov, erfarenheter och intressen. I dessa fall har offentliga aktörer varken säkrat principen om öppenhet och insyn, eller att de människor som berörs av myndigheternas beslut ska komma till tals och kunna hävda sina intressen enligt principen om dialog.

Det finns även uppgifter om att offentliga aktörer i dialog med organisationer för personer med funktionsnedsättning valt att inte bekosta nödvändiga hjälpmedel, exempelvis skrivtolk, för att organisationernas representanter ska ha möjlighet att vara delaktiga i dialogen. Detta är även kopplat till principen om mångfald, som tydliggör att alla delar av befolkningen ska ha möjlighet att engagera sig ideellt och ta på sig uppgifter i det civila samhället. För att i realiteten leva upp till principerna om dialog och mångfald, är det rimligt att offentliga aktörer bekostar nödvändiga och skäliga hjälpmedel för att det civila samhällets representanter ska kunna vara delaktiga i dialogen.

Dialog är särskilt betydelsefullt i tider av kriser och utmaningar i samhället och det finns anledning att inkludera dialogen med civilsamhället som en del av samhällets krisberedskap. Denna dialog kan vara ett av samhällets främsta verktyg för att nå alla delar av befolkningen och öka samhällets förmåga att anpassa sina insatser för att fungera väl för olika grupper. Detta gäller inte minst sådana grupper av befolkningen som kan vara svåra för offentlig sektor att nå fram till genom de egna kommunikationskanalerna. För att denna dialog ska fungera under kristider är det också viktigt att understryka betydelsen av tillgänglig och kontinuerlig dialog mellan offentliga aktörer och civilsamhällets organisationer för att skapa tillit och förtroende.

Avslutande diskussion

Digitaliseringen har snabbt fått ett starkt genomslag i civilsamhället under pandemin. Många organisationer har ställt om och de har blandade erfarenheter av det har inneburit. Sådant som fungerat bra att ställa om digitalt är generellt sett den interna demokratin och påverkansarbetet. Däremot har det varit mer utmanande att ställa om verksamheten för medlemmar och målgrupper samt att få den sociala dimensionen att fungera bra i digitala format. De som lyckats väl med sin digitalisering har nyttjat två parallella strategier:

- Ändra genomförandet av fysiska aktiviteter, så att de är möjliga att göra digitalt.
- Göra helt nya aktiviteter, utformade specifikt för att passa i digitala format.

Det är vanligt att nyttja båda strategierna samtidigt och att dra nytta av fördelarna med båda för att skapa en så meningsfull och givande verksamhet som restriktionerna tillåter.

De intervjuade organisationerna sticker inte under stol med att digitaliseringen innebär en stor omställning för både medlemmar, målgrupper, anställda och förtroendevalda. Det finns en stor medvetenhet om att digitaliseringen kan riskera att exkludera personer som inte kan eller vill delta digitalt. För att inkludera alla i digitaliseringen har de vanligen gjort stora ansträngningar för att göra det möjligt för alla att delta på sätt som är möjliga för dem. I detta arbete kan tre parallella strategier identifieras:

- Sänka trösklar för deltagande, genom att göra de digitala sammanhangen så tillgängliga som möjligt, för så många som möjligt.
- Öka den digitala förmågan hos medlemmar, målgrupper, anställda och förtroendevalda, för att de ska ha förutsättningar att uppnå digital delaktighet.
- Komplettera den digitala verksamheten med fysisk verksamhet och fysiska metoder, samt att nyttja äldre teknik, exempelvis telefon och sms, för att inkludera de som inte har förutsättningar eller vilja att delta digitalt.

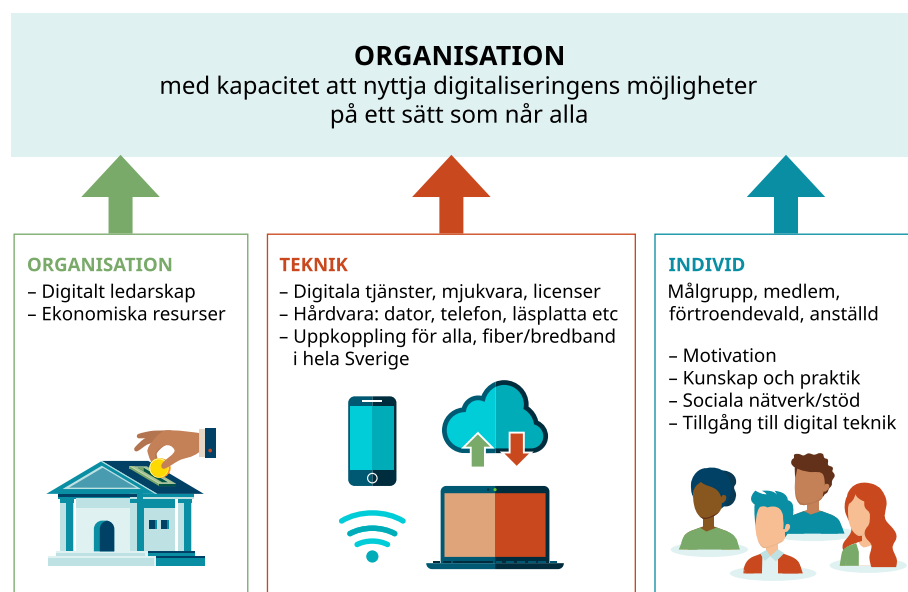
Genom dessa insatser tar civilsamhället ett stort ansvar för att öka den digitala delaktigheten i befolkningen. Samtidigt tydliggör deras arbete behovet av kompletterande insatser för att överbrygga de andra trösklar för digital delaktighet som studien identifierat, däribland tillgång till bredband och uppkoppling samt digital teknik. I dessa frågor har civilsamhället små möjligheter att åstadkomma förändringar, i stället krävs samordnade initiativ från nationella, regionala och lokala myndigheter för att uppnå en markant förbättring.

Intervjuerna med organisationernas ger också intryck av att fokus legat på att få organisationerna att fungera och ställa om verksamheten i vid mening, snarare än att fördjupa sig i juridiska och IT-säkerhetsmässiga konsekvenser av tillämpade digitala lösningar. Denna typ av utmaningar nämns inte så mycket men beskrivs av en del deltagare som frågor de behöver lära sig mer om framöver.

Alla organisationer har dock inte deltagit i digitaliseringen. Vissa har i stället pausat verksamheten i väntan på att restriktionerna ska släppa och de kan återuppta den reguljära verksamheten igen. De intervjuade beskriver att organisationer på nationell och regional nivå i allmänhet klarat omställningen bättre, medan fragmentiseringen är större på lokal nivå. Där är det vanligen så att vissa lokala organisationer lyckats väl med omställningen, medan andra ställt om delvis och åter andra pausat föreningen helt i väntan på att restriktionerna släpper. De som lyckats ställa om beskriver vanligen att de haft ett gott stöd och samarbete från sin riksorganisation och/eller studieförbund. De har kunnat ta tillvara detta stöd och omsätta det i konkret digitaliserad verksamhet, genom att de redan innan pandemin hade en grundläggande och ibland även god digital förmåga. I detta är särskilt ledarnas digitala förmågor avgörande, eftersom dessa förmågor lägger grunden för organisationens förmåga att ställa om och erbjuda en digital verksamhet och interndemokrati samt ett digitalt påverkansarbete. Detta tydliggör betydelsen av att civilsamhällets organisationer på alla nivåer har tillräcklig digital förmåga för att leda digitaliseringen och navigera mellan de möjligheter och risker som digitaliseringen för med sig. Detta för att uppnå en tillgänglig och meningsfull verksamhet och en bibehållen intern demokrati i organisationen.

Studien har identifierat ett antal främjande faktorer för digital delaktighet. När dessa saknas, fungerar de i stället som trösklar för digital delaktighet.

Figur 2. Främjande faktorer för digital delaktighet.

Digitaliseringen skapar trösklar som många, men inte alla, klarar av att ta sig över. Det ger upphov till nya former av inkludering och exkludering, som inte nödvändigtvis följer tidigare identifierade sociala grupper, utan skär på nya sätt. Ekonomisk situation, urbanitet/ruralitet, kognitiv förmåga, läs- och skrivförmåga på svenska och engelska, samt digital vana och digitala färdigheter är de nya skärningar som verkar mest betydelsefulla. Det ger olika förutsättningar för olika organisationer i det civila samhället, utifrån hur deras målgrupper, medlemmar, förtroendevalda och anställda förhåller sig till dessa skärningar. De grupper som varit fokus för denna studie, unga, äldre och personer med funktionsnedsättning, befinner sig inte i entydigt i varken digital inkludering eller exkludering. I stället är grupperna fragmenterade, där vissa individer är inkluderade och andra exkluderade, inte beroende på sin tillhörighet till dessa grupper, utan beroende på hur de som individer positioneras i förhållande till de skärningar som har mest avgörande betydelse för deras digitala inkludering.

Förslag och bedömningar

I detta avsnitt presenteras myndighetens förslag och bedömningar till åtgärder. De har lyfts under gruppintervjuer och samråd med de intervjuade civilsamhällesorganisationerna i syfte både att ta tillvara de upplevda förbättringar som digitaliseringen bidragit till, samt mildra eller undanröja dess negativa konsekvenser. Varje förslag och bedömning underbyggs av en motivering och en beskrivning av troliga konsekvenser om förändringen inte genomförs. Förslagen och bedömningarna ska bidra till att stödja en fortsatt digital utveckling och kan bidra till att stärka samhällets förmåga att hantera framtida kriser.

1. Behov av stärkta förutsättningarna för studieförbund och riksorganisationer att stödja det lokala och regionala civilsamhällets digitala utveckling.

Myndigheten föreslår att

- regeringen ger MUCF i uppdrag att fördela statsbidrag för att stärka förutsättningarna för studieförbund och riksförbund att stödja den digitala utvecklingen hos lokala och regionala civilsamhällesorganisationer.

MUCF har genom sin bidragsgivning och sitt generalsekreterarnätverk upparbetade kanaler gentemot många av Sveriges riksorganisationer. Uppdraget bör dock ske i samverkan med Folkbildningsrådet, som tidigare arbetat med studieförbundens och folkhögskolornas digitalisering. I deras rapport (2021) konstaterar de att digitaliseringen som skett under pandemin kommer fortsätta prägla studieförbundens verksamhet och de kommer fortsätta följa upp den digitala utvecklingen.

Studieförbund och riksorganisationer har i många fall tagit ett stort ansvar för att stödja organisationer på lokal och regional nivå när de har behövt ställa om för att kunna fortsätta att bedriva verksamheten trots restriktionerna. Betydelsen av detta stöd lyfts ofta fram under intervjuerna som en betydelsefull förklaring till varför det har gått så snabbt och smidigt, att ställa om till digital verksamhet, som det har gjort i många organisationer.

Men studien visar att situationen är fragmentiserad. Det finns engagerade personer i civilsamhället som inte har det de grundläggande digitala färdigheterna som krävs för att uppnå digital delaktighet. Och vissa organisationer har haft svårt att ställa om och har helt eller delvis pausat sin verksamhet. Samtidigt visar intervjuerna att många organisationer ser stora fördelar med att bevara och vidareutveckla flera av de digitala arbetssätt som skapats under pandemin. Att föreningar nu har så olika utgångspunkt när samhället börjar öppna upp igen, i och med att pandemin mattas av, gör att risken ökar att klyftorna blir större både inom och mellan organisationer.

De lokalföreningar som pausat verksamheten under pandemin kommer att återstarta verksamhet i en situation där deras riksorganisation och andra lokalföreningar i samma organisation har utvecklat sina digitala förmågor och ser fram emot att behålla vissa delar av den digitala verksamheten framöver. Dessa har siktet inställt på att utveckla nya former av hybrida och digitala metoder och arbetssätt som tar tillvara fördelarna med en verksamhet som är både digital och fysisk, i enlighet med behoven. För de organisationer som inte hängt med i den digitala utvecklingen, kan detta bli en utmaning. De kan behöva fokusera på att komma i kapp, för att kunna delta på likvärdiga villkor som alla andra lokalföreningar i den interna demokratin och i verksamheten på regional och nationell nivå i den egna organisationen. Andra exempel handlar om att det alltmer krävs digitala ansökningar för offentliga bidrag, bokning av lokaler och uppdateringar i föreningsregister. Att vissa organisationer inte alls är digitalt delaktiga och saknar digitala förmågor kan skapa stora klyftor mellan dem och övriga civilsamhället.

Det är alltså både värdefullt och nödvändigt med ett fortsatt stöd till föreningar på regional och lokal nivå, för att alla föreningar och de som är engagerade i dem, ska ha möjlighet att ta igen den digitala utveckling som andra lyckats ta till sig under pandemin.

Det finns två viktiga aspekter att ha i åtanke när stödet utformas:

- Behovet av stöd bör ställas i relation till att det i inledningen av pandemin företrädesvis var de organisationer som redan hade en god eller relativt god digital förmåga som lyckades ställa om. Det innebär att de organisationer som nu efter pandemin vill och själva upplever att de behöver komma i kapp, troligen har mer omfattande stödbehov än de föreningar hade som ställde om under pandemin.
- För att studieförbund och riksorganisationer ska kunna prioritera att ge detta utökade stöd även när pandemin mattas av, och andra behov kan förefalla mer trängande, måste de ges goda förutsättningar att ge stöd till de lokala och regionala organisationerna. De måste få möjlighet att göra detta på ett sätt som upplevs smidigt, tillgängligt och anpassat efter de önskemål och behov som finns i hos de organisationer som ännu inte påbörjat sin digitalisering.

Konsekvenser om förslaget inte genomförs är en ökad risk att riksorganisationer och studieförbund inte förmår ge det stöd som krävs för att nå de organisationer som under pandemin inte har tagit emot stöd till digitalisering. Detta kan leda till flera konsekvenser:

- En ökad klyfta inom och mellan organisationer på lokal och regional nivå, där vissa, men inte andra fortsätter att digitalisera verksamheten.
- Vissa föreningar får svårt att ansöka om offentliga bidrag eller lokaler, i de fall när detta kräver digitala ansökningar, eller att de har svårt att lägga in och uppdatera sina uppgifter i digitala föreningsregister.
- De skillnader i digitaliseringsförmåga som uppstått under pandemin blir permanenta, vilket kan göra att vissa föreningar upplever sin självständighet och oberoende som lägre än andras.

Om det inte görs en insats kring detta nu direkt när pandemin är på väg att mattas av kan det få till följd att föreningar som senare inser att de gärna vill delta i de digitala delar av verksamheten som erbjuds från andra lokala och regionala organisationer, inte klarar av att göra det. De kan också komma att upptäcka att det stöd som tidigare erbjudits för att utvecklas digitalt har minskat i omfattning eller upphört. För de som själva inte vill delta i den digitala utvecklingen kan detta vara ett mindre problem. Men de som vill, men inte har de förutsättningar som krävs för att på egen hand bli digitalt delaktiga, riskerar att bli exkluderade i den fortsatta digitala utvecklingen.

2. Behov av samverkan kring civilsamhällets digitala utveckling samt behov av att öka möjligheten för digital samverkan och dialog mellan civilsamhället och offentlig sektor.

Myndigheten föreslår att

- MUCF ges i uppdrag att, utveckla och genomföra ett program för att stärka den digitala utvecklingen i civilsamhället samt öka kunskapen hos offentlig sektor och civilsamhällets organisationer om hur de kan ta tillvara digitaliseringens möjligheter för samverkan och dialog.

Syftet är att stötta civilsamhällets organisationer att samverka kring deras digitala utveckling samt att koppla samman den digitala utvecklingen som sker i offentlig sektor med den som sker i civilsamhället.

Uppdraget bör ske i nära samverkan med Myndigheten för digital förvaltning (DIGG) och civilsamhällesorganisationer samt i dialog med andra relevanta aktörer. En samverkan kring civilsamhällets digitala utveckling bör drivas av civilsamhällets organisationer, men MUCF kan underlätta genom att stötta civilsamhället i deras utmaningar samt koppla samman civilsamhällets digitala utveckling med den som sker i offentlig sektor. För att ta tillvarata synergier och befintlig kunskap är det lämpligt att MUCF i uppdraget för ett nära samarbete med DIGG som arbetar med den digitala utvecklingen för offentlig sektor. MUCF kan också ta lärdomar från Tillväxtverkets uppdrag med den digitala utvecklingen för företag.

Studien visar att det civila samhällets organisationer står inför flera utmaningar kopplade till bland annat teknikval, lagstiftning och datasäkerhet samt inkluderande och meningsfulla aktiviteter och arbetssätt i digitala fora. Det civila samhällets organisationer behöver var för sig hantera dessa utmaningar. Men många av dessa utmaningar kan med fördel hanteras gemensamt och i samverkan. I uppdraget kan ett stöd utformas som frivilligt kan användas för civilsamhällesorganisationers långsiktiga vägval och prioriteringar kopplat till de nämnda digitala utmaningarna.

Att civilsamhället får stöd att samverka kring sin digitala utveckling skulle potentiellt underlätta för en rad organisationer och bidra till en ökad långsiktighet och kvalitet i det civila samhällets digitala utveckling och ledarskap. Mot bakgrund av organisationernas skiftade ekonomiska och personella resurser, kan

det bidra till en ytterligare skiktning i det civila samhället, där vissa organisationer i större utsträckning än andra har kapacitet att planera långsiktigt för sin digitala utveckling, om detta inte görs i samverkan. Konsekvensen av detta kan innebära att vissa organisationer får svårare att hantera och långsiktigt planera sin digitala utveckling på ett sätt som stöder organisationens behov, följer lagstiftningens krav och i så stor utsträckning som möjligt underlättar och främjar digital delaktighet bland medlemmar, målgrupper, förtroendevalda och anställda.

Genom att i uppdraget också höja kunskapen både hos offentlig sektor och civilsamhället om digitaliseringens möjligheter för samverkan och dialog, kan det även bidra till att det civila samhället får bättre förutsättningar att ta ett långsiktigt digitalt ledarskap.

Genom att utarbeta stödjande dokument, ta fram standarder, guider eller best practice för att underlätta digital dialog och samverkan mellan offentlig sektor och civilsamhället kan uppdraget bidra till att

- sänka trösklarna för civilsamhällesorganisationer att delta i digital dialog och samverkan med offentlig sektor.
- ge offentlig sektor en grund att prioritera och anpassa sin digitala miljö, så att tjänstepersoner som möter civilsamhället ska ha tillgång till den programvara som underlättar samverkan och dialog med det civila samhället.

Detta skulle vara positivt för alla, men särskilt betydelsefullt för personer och organisationer med lägre digital förmåga, genom att de, förhoppningsvis, behöver lära sig något färre digitala verktyg än de annars skulle ha behövt göra, samt att de verktyg de lär sig är utvalda för att vara mer användarvänliga än andra digitala verktyg. Intervjuerna visar att det inte är helt lätt att navigera i den digitala teknik som krävs för digital delaktighet, eller i den flora av stöd och utbildningar som erbjuds. Ett sådant här stöd skulle också kunna leda till att digitala dialoger och samverkan mellan offentlig sektor och civilsamhället utvecklas mer likt över landet.

Idag saknas det liknande satsningar för civilsamhället som finns för näringslivet och offentlig sektors digitalisering. Som exempel drev Tillväxtverket 2018–2021 ett treårigt regeringsuppdrag för att utveckla kompetens om digitalisering i små företags ledningar och styrelser, för att stärka småföretagens digitala konkurrenskraft. Ett uppdrag som Tillväxtverket i sin slutrapport beskriver fick en till största del positiv inverkan på företagens digitala kompetens. När det gäller offentlig sektor har Myndigheten för digital förvaltning (DIGG) i sina regeringsuppdrag stort fokus på digitaliseringen i den offentliga förvaltningen. Det skulle därför vara naturligt att civilsamhället som sektor erbjuds en liknande satsning och att MUCF blir den myndighet verkar som ett stöd för civilsamhällets digitala utveckling.

3. Behov av att öka tillgången till bredband och uppkoppling.

Myndigheten föreslår att

- takten ökas för bredbandsutbyggnaden och att god mobiltäckning säkras i hela landet för att säkerställa digital delaktighet och undanröja så kallade vita fläckar
- wifuppkoppling tillgängliggörs för boende, besökare och personal på alla offentligt finansierade boenden och vårdplatser
- kommunerna uppmanas att fortsätta arbetet med att erbjuda öppet wifinät i kommunens stadskärnor.

För att skapa ett hållbart välfärdssamhälle behöver digitaliseringen av Sverige intensifieras. Den digitala utvecklingen påverkar hela vårt samhälle, allt från hur vi hanterar vardagliga sysslor till hur vi arbetar eller studerar. Digitaliseringen skapar både möjligheter och utmaningar. Digital offentlig service behöver vara tillgänglig för alla i hela Sverige. Här finns utmaningar där offentlig sektor kan stödja civilsamhällets egna digitala utveckling för ett mer hållbart välfärdssamhälle som möter människors framtida behov.

Studien visar att en tröskel för digital delaktighet är tillgång till bredband och uppkoppling. Detta är en utmaning som det civila samhället har svårt att lösa på egen hand, i stället behövs en långsiktig satsning på detta från offentlig sektor. En åtgärd är att öka takten i bredbandsutbyggnaden och att bygga bort vita fläckar. Det behövs för att jämna ut villkor och förutsättningar mellan personer i urbana och rurala områden.

Studien visar även att det finns en brist på wifi inom bland annat LSS, som försvårar för personer i LSS-boenden att vara digitalt delaktiga, både i samhället i stort och i civilsamhället. Det finns även behov av ökad tillgång till uppkoppling för personer i utsatta situationer, däribland ensamkommande, nyanlända, papperslösa och hemlösa, som av olika anledningar kan ha svårt att teckna internetabonnemang. För att öka dessa gruppers förutsättningar till digital delaktighet och deras möjligheter att delta i civilsamhällets digitala verksamhet, behöver uppkoppling vara gratis, öppet för alla och finnas tillgänglig på platser där grupperna ofta befinner sig. Därför skulle det vara värdefullt att tillgängliggöra öppen och gratis wifuppkoppling både i offentligt finansierade boenden och vårdplatser och i det offentliga rummet i kommunernas stadskärnor. Det bidrar både till att öka förutsättningarna till digital delaktighet i samhället i stort och i civilsamhället, med fokus på individer som av olika anledningar inte har tillgång till bredband eller datatrafik via mobilnätet.

Konsekvenser om förslaget inte genomförs är att personer och grupper som saknar förutsättningar till digital delaktighet på grund av att de saknar tillgång till bredband och uppkoppling, riskerar att även fortsättningsvis vara exkluderade från den digitala utvecklingen i civilsamhället. I takt med att samhället digitaliseras riskerar exkluderingen att bli alltmer kännbar och ge allt större konsekvenser på individ- och grupp-nivå. Det minskar även civilsamhällets förutsättningar att uppnå principen om mångfald, genom att vissa grupper i större utsträckning än andra är exkluderade från den digitala utvecklingen.

4. Behov av goda exempel och tips på meningsfulla och tillgängliga digitala aktiviteter.

Myndigheten bedömer att

- myndigheter, regioner och kommuner bör utveckla sitt stöd till civilsamhällets organisationer, så att goda exempel och tips sprids om hur meningsfulla och tillgängliga verksamheter kan skapas digitalt.

Intervjuerna visar att det finns en vilja att bevara de fördelar som digitaliseringen fört med sig och att samtidigt hantera och motverka nackdelarna. Organisationerna uppger i allmänhet att de vill fortsätta att bedriva delar av sin verksamhet i digitala format, medan de ser fram emot att andra delar snabbt återgår till det fysiska formatet igen. Flera uttrycker ett behov av att få inspiration och idéer på hur det är möjligt att bedriva meningsfull och tillgänglig verksamhet i digitala format, för att även fortsättningsvis kunna inkludera de nya personer som tillkommit under pandemin, utan att exkludera de individer som inte kunnat eller velat delta i digitala fora. I detta kan offentlig sektor vara ett stöd, genom att i samverkan med det civila samhället bidra till att ta fram, testa och sprida goda exempel och tips. Det är ett konkret och kostnads-effektivt sätt att med mjuk styrning underlätta en fortsatt digitaliseringen i civilsamhället, som sker med bibehållen eller ökad kvalitet och bidrar till en ökad delaktighet och mångfald bland civilsamhällets medlemmar, målgrupper, förtroendevalda och anställda.

Konsekvensen om förslaget inte genomförs är en ökad risk att utvecklingsarbetet sker parallellt i en mängd organisationer, men med färre resurser och mindre förutsättningar till en bred spridning. Det minskar möjligheterna att hushålla med de skattemedel som beviljas till det civila samhället, genom att öka risken för dubbelarbete. Det minskar även förutsättningarna till spridning, med konsekvensen att resultaten riskerar att stanna enbart i de organisationer som utvecklat dessa metoder. Därigenom minskar även möjligheterna till en snabb spridning av goda metoder och tillgängliga arbetssätt, vilket kan få till följd att kvaliteten i det civila samhällets digitala aktiviteter inte ökar i den omfattning de annars skulle ha kunnat göra.

5. Behov av att öka tillgången till digital utrustning.

Myndigheten bedömer att bibliotekens roll för digitaliseringen bör utvecklas för att

- tillhandahålla bokningsbara rum förberedda med erforderlig teknisk utrustning för distansmöten, som kan nyttjas av allmänhet och civilsamhälle
- låna ut digital utrustning av lägre värde, såsom surfplattor, smarta telefoner och mobilt bredband
- i samverkan med studieförbunden fortsätta att stödja utvecklingen av den digitala förmågan i samhället.

Tillgång till digital teknik är, i likhet med bredband och uppkoppling, en tröskel för digital delaktighet i civilsamhället. Här bör offentlig sektor ta ett ansvar för att öka förutsättningarna till digital delaktighet. Under intervjuerna lyfts vid flera tillfällen möjligheterna att nyttja biblioteken som en källa till digital infrastruktur, till nytta för såväl det civila samhället som allmänheten. Genom att låna ut digital utrustning är det möjligt för personer att utan en större investering få prova att använda teknisk utrustning. Det ökar förutsättningarna till att köpa en utrustning som personen trivs med och klarar av att hantera. Det ger även förutsättningar för personer med begränsade ekonomiska förutsättningar att låna teknik för att kunna delta i olika möten och digitala sammankomster.

Idag lånar en del bibliotek ut surfplattor för användande på plats i biblioteket och andra erbjuder hemlån av surfplattor, men då oftast enbart till pensionärer, ex. Storfors och Gotland. De allra flesta bibliotek, om inte alla, lånar också ut datorer på plats i biblioteken. Om hemlån av digital teknik kunde omfatta fler bibliotek och fler åldrar, inte bara pensionärer, hade det kunnat underlätta för fler grupper att delta i digitala föreningsaktiviteter.

Genom att tillhandahålla digital utrustning för distansmöten i bokningsbara rum, ökar möjligheterna för organisationer med begränsade ekonomiska förutsättningarna, att ändå hålla möten som fungerar bra att delta i både fysiskt och på distans. Insatsen sänker tröskeln för digital delaktighet för organisationer med knappa ekonomiska resurser och/eller låga digitala färdigheter.

Personer och grupper som saknar förutsättningar till digital delaktighet på grund av att de saknar tillgång till digital utrustning, riskerar att även fortsättningsvis vara exkluderade från den digitala utvecklingen. Riskerna ökar även att organisationer med små ekonomiska resurser och låga digitala förmågor även kommer fortsätta att stå utanför den digitala utvecklingen. Det riskerar i sin tur att bidra till ökade skillnader i digital delaktighet både inom och mellan föreningar på lokal, regional och nationell nivå.

I takt med att samhället digitaliseras kommer denna exkludering att bli allt mer kännbar och ge allt större konsekvenser för dessa personer och föreningar. Det minskar även civilsamhällets förutsättningar att uppnå principen om mångfald, genom att vissa grupper i större utsträckning än andra är exkluderade från den digitala utvecklingen.

Referenser

Folkbildningsrådet (2021), **Folkbildning i coronatider: Sammanfattning och analys av åtta delstudier 2020**. Stockholm: Folkbildningsrådet.

FUB (2021), **Efter pandemin vill jag leva som vanligt: Riksförbundet FUB:s enkät om pandemins effekter för personer med intellektuell funktionsnedsättning**. Solna: Riksförbundet FUB.

MUCF (2020), **Coronakrisens konsekvenser för det civila samhället Lägesbild oktober 2020**. Växjö: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

MUCF (2021), **Ett år av utmaningar... Uppföljning av ideella föreningars villkor 2021**. Växjö: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

MFD (2021), **Uppföljning av funktionshinderspolitiken 2020 – del I Coronapandemins påverkan på samhället och personer med funktionsnedsättning**. Sundbyberg: Myndigheten för delaktighet.

Puentedura, Ruben R (2010), **SAMR and TPCK: Intro to Advanced Practice**. http://hippasus.com/resources/sweden2010/SAMR_TPCK_IntroToAdvancedPractice.pdf Hämtat 2022-02-24.

Socialstyrelsen (2021), **Covid-19:s konsekvenser för personer med insatser enligt LSS: Slutrapport**. Stockholm: Socialstyrelsen.

Tillväxtverket (2021), **Uppdrag att utveckla och genomföra ett program för att höja kompetensen om digitalisering i små företags ledningar och styrelser (N2018/04128/D): Slutrapport**. Stockholm: Tillväxtverket.

mucf
Myndigheten för ungdoms-
och civilsamhällesfrågor

